

Speciaal verslag

Groene transitie

Onduidelijke bijdrage uit de herstel- en
veerkrachtfaciliteit

EUROPESE
REKENKAMER

Inhoud

	Paragraaf
Samenvatting	I-VI
Inleiding	01-09
De herstel- en veerkrachtfaciliteit en haar belangrijkste kenmerken	01-03
De groene transitie in het kader van de RRF	04-05
Traceren van klimaatuitgaven in het kader van de RRF	06-09
Reikwijdte en aanpak van de controle	10-14
Opmerkingen	15-69
De bijdrage van de RRF en de nationale plannen aan de groene transitie wordt mogelijk overschat	15-35
Uitdagingen in het RRF-kader wat betreft het ramen van de klimaatbijdrage en het dekken van de groene transitie	16-24
Onduidelijke bijdrage van de geplande RRF-maatregelen aan klimaatactie en de groene transitie	25-35
Zwakke indicatie van hoe de uitvoering van RRF-maatregelen bijdraagt aan de groene transitie	36-47
Inconsistenties bij de toepassing van het beginsel “geen ernstige afbreuk doen”	36-43
Niet alle klimaatrelevante maatregelen zijn zo groen als gepland	44-47
RRF-verslaglegging over klimaatuitgaven en de groene transitie is losgekoppeld van werkelijke kosten en resultaten	48-69
Blinde vlekken bij het vastleggen van de prestaties van de maatregelen voor de groene transitie in het kader van de RRF	48-53
Geen verslaglegging over daadwerkelijke uitgaven voor klimaatactie	54-59
Geen verband tussen uitgaven en verslaglegging over de groene transitie	60-69
Conclusies en aanbevelingen	70-77

Bijlage — Onze selectie van maatregelen

Afkortingen

Woordenlijst

Antwoorden van de Commissie

Tijdschema

Controleteam

Samenvatting

I De herstel- en veerkrachtfaciliteit (Recovery and Resilience Facility — RRF) is een tijdelijk instrument dat in mei 2020 van start ging om de lidstaten te helpen herstellen van de COVID-19-pandemie. Per februari 2024 is er 648 miljard EUR beschikbaar vanuit de RRF. De groene transitie is een van de pijlers van de faciliteit. De lidstaten moesten ten minste 37 % van hun nationale toewijzingen opzijleggen voor klimaatactie. De Commissie was van oordeel dat dit streefcijfer al in de planningsfase was bereikt en 42,5 % bedroeg.

II Het doel van onze controle was te beoordelen of het ontwerp en de uitvoering van de RRF en de nationale herstel- en veerkrachtplannen doeltreffend bijdragen tot de groene transitie. Wij beoordeelden de bijdrage van de geselecteerde maatregelen aan de groene transitie, hun mijlpalen en streefdoelen en hun klimaatcoëfficiënten. We gingen ook na hoe met deze maatregelen vooruitgang wordt geboekt en hoe ze worden gemonitord vanuit het oogpunt van de groene transitie. Tot slot hebben we onderzocht hoe de Commissie en de lidstaten informatie over klimaatuitgaven en de groene transitie rapporteren.

III We hebben deze controle uitgevoerd omdat de groene transitie en de klimaatdoelstellingen van de EU hoog op de politieke agenda staan. We verwachten dat de resultaten van onze werkzaamheden zullen bijdragen aan het debat over hoe toekomstige instrumenten met klimaat- en milieudoelstellingen kunnen worden ontworpen en uitgevoerd. Wij verwachten ook dat onze werkzaamheden zullen bijdragen aan een betere doeltreffendheid van de EU-fondsen voor klimaatactie en de groene transitie in de context van de ambitieuze klimaatdoelstellingen van de EU voor 2030 en 2050.

IV We stelden tekortkomingen vast in de opzet van zowel het RRF-kader als de nationale herstel- en veerkrachtplannen in de gecontroleerde lidstaten. Er waren ook inconsistenties in de uitvoering van de maatregelen met betrekking tot de groene transitie en de klimaatdoelstellingen. We merkten met name op dat het traceren van klimaatuitgaven een aanzienlijke approximatie met zich meebrengt en dat sommige coëfficiënten tot mogelijke overschattingen leidden. We vonden zwakke aanwijzingen over de wijze waarop de uitvoering van RRF-maatregelen bijdraagt tot de groene transitie. Ook stelden we vast dat de bijdrage aan de klimaatdoelstellingen van de EU niet wordt beoordeeld omdat de wetgeving dit niet vereist. Daarnaast stelden we vast dat de verslaglegging over klimaatuitgaven en de groene transitie is losgekoppeld van

de werkelijke kosten en resultaten, waardoor de relevantie voor belanghebbenden wordt beperkt.

V Wij concluderen dat de vastgestelde tekortkomingen in het ontwerp en de uitvoering van de faciliteit de verwezenlijking van haar klimaat- en milieudoelstellingen in twijfel trekken. Daarom zijn we van mening dat de bijdrage van de herstel- en veerkrachtfaciliteit aan de groene transitie niet duidelijk is.

VI Op basis van onze bevindingen bevelen wij aan dat de Commissie:

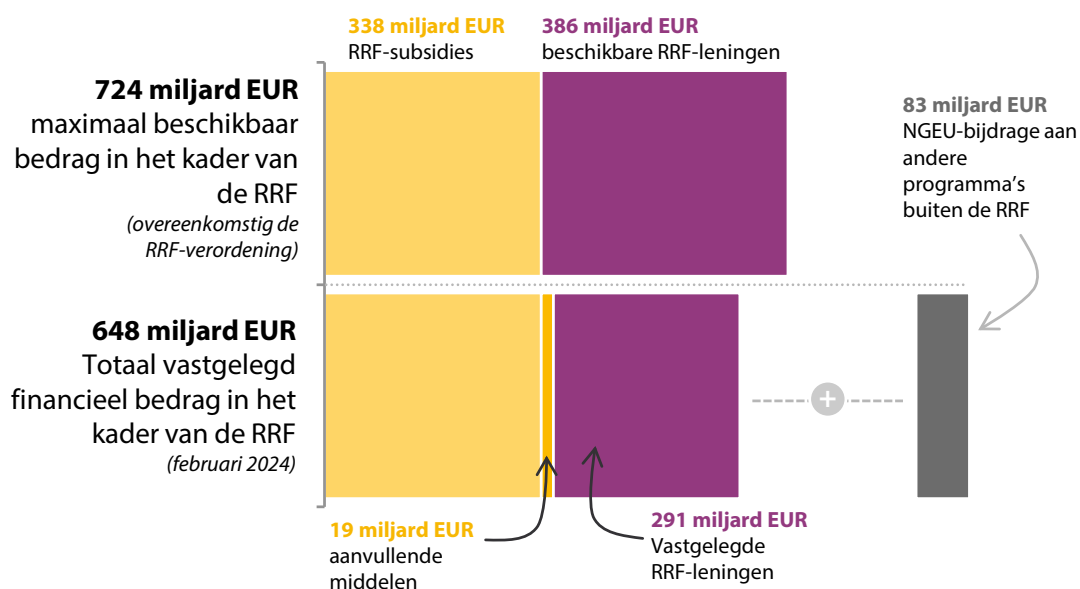
- zorgt voor een betere raming van de klimaatuitgaven in het kader van toekomstige financieringsinstrumenten;
- zorgt voor een adequaat ontwerp van toekomstige instrumenten ter ondersteuning van de klimaat- en milieudoelstellingen;
- de prestaties van maatregelen voor de groene transitie verbetert;
- de verslaglegging over klimaatuitgaven in het kader van de herstel- en veerkrachtfaciliteit verbetert.

Inleiding

De herstel- en veerkrachtfaciliteit en haar belangrijkste kenmerken

01 In mei 2020 lanceerde de EU [NextGenerationEU](#) (NGEU) als tijdelijk instrument om de lidstaten te helpen herstellen van de COVID-19-pandemie. De NGEU omvat maximaal 731 miljard EUR (in prijzen van 2022), als aanvulling op de langetermijnbegroting van de EU voor de periode 2021-2027. Hierbinnen staat de RRF centraal¹ (zie [figuur 1](#)). Het doel van de RRF is de economische en sociale gevolgen van de COVID-19-pandemie te beperken en de economieën en samenlevingen van de lidstaten duurzamer en veerkrachtiger te maken. De RRF moet de lidstaten helpen zich beter voor te bereiden op de uitdagingen en kansen die voortvloeien uit de groene en de digitale transitie. Daarnaast heeft de EU in mei 2022 het [REPowerEU](#)-plan gelanceerd als reactie op de wereldwijde energiecrisis, waarmee per februari 2024 19 miljard EUR aan subsidies aan de RRF is toegevoegd.

Figuur 1 — De NGEU-begroting (per februari 2024)

Opmerking: Alle bedragen zijn in prijzen van 2022.

Bron: Europese Commissie het [RRF-scorebord](#) van de Europese Commissie per februari 2024.

¹ [Verordening \(EU\) 2021/241](#) tot instelling van de herstel- en veerkrachtfaciliteit (de RRF-verordening).

02 De RRF staat onder **direct beheer** van de Commissie. Dit betekent dat de Commissie verantwoordelijk is voor de uitvoering van de RRF, met inbegrip van het monitoren van de voortgang en het beoordelen van de resultaten ervan. Elke lidstaat komt in aanmerking voor een deel van de beschikbare RRF-middelen, dat op basis van een specifieke formule wordt berekend². Elke lidstaat dient een nationaal herstel- en veerkrachtplan (Recovery and Resilience Plan — RRP) in dat door de Commissie wordt beoordeeld³ en door de Raad wordt goedgekeurd. De RRP's omvatten een reeks maatregelen, bestaande uit hervormingen en investeringen. Mijlpalen en streefdoelen worden gekoppeld aan elke maatregel om kwalitatieve en kwantitatieve verwezenlijkingen te traceren⁴. De Commissie heeft een reeks gemeenschappelijke indicatoren vastgesteld voor de verslaglegging over en de monitoring van de voortgang van de RRF bij de verwezenlijking van de doelstellingen ervan⁵.

03 De RRF werkt op basis van een nieuw financieringsmodel. In tegenstelling tot het grootste deel van de EU-begroting, waar financiering wordt verstrekt op basis van gemaakte kosten, verricht de Commissie RRF-betalingen aan de lidstaten ("uitbetalingen") zodra de mijlpalen en streefdoelen op bevredigende wijze zijn verwezenlijkt. Bij het opstellen van hun nationale plannen moesten de lidstaten echter de geraamde kosten voor elke maatregel vermelden om het gevraagde bedrag aan subsidies of leningen in het kader van de RRF te rechtvaardigen⁶. Anders zou het bedrag zijn verlaagd om overeen te komen met de geraamde kosten. In *figuur 2* wordt een overzicht gegeven van de taken en verantwoordelijkheden in de verschillende fasen.

² Artikel 11 van [Verordening \(EU\) 2021/241](#).

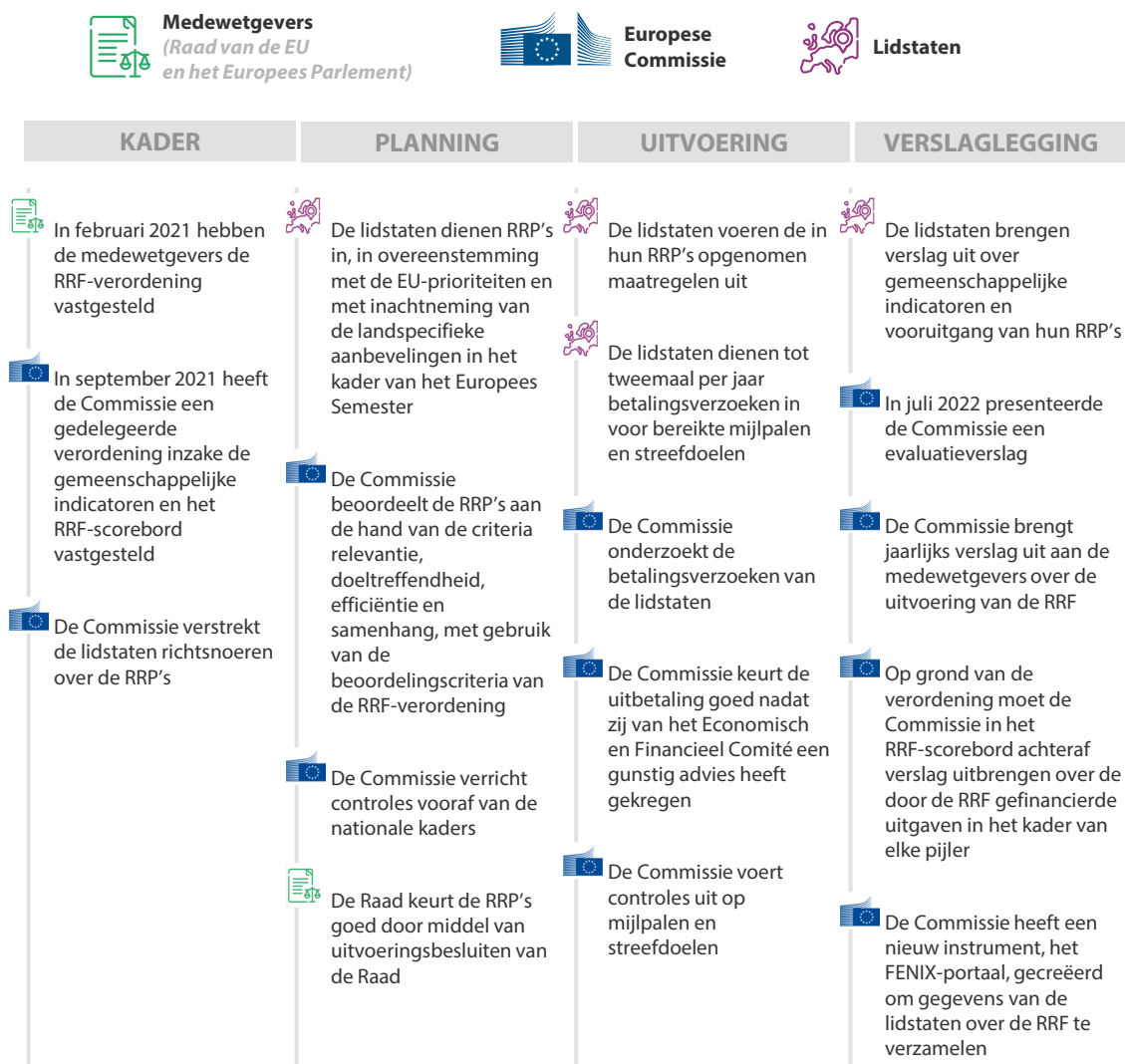
³ [Speciaal verslag 21/2022](#) over de beoordeling door de Commissie van de RRP's.

⁴ [Speciaal verslag 26/2023](#) over het prestatie monitoringkader van de herstel- en veerkrachtfaciliteit.

⁵ [Gedelegeerde Verordening \(EU\) 2021/2106](#) van de Commissie tot instelling van de herstel- en veerkrachtfaciliteit door de vaststelling van de gemeenschappelijke indicatoren.

⁶ Bijlage V, punt 3, bij de [RRF-verordening](#).

Figuur 2 — Rollen en verantwoordelijkheden

Bron: ERK.

De groene transitie in het kader van de RRF

04 De maatregelen in het kader van de RRF hebben betrekking op beleidsterreinen die relevant zijn in de hele EU en die zijn ondergebracht in zes pijlers, waarvan er een de groene transitie is (*figuur 3*). De groene transitie omvat zowel klimaat- als milieudoelstellingen. Maatregelen in het kader van de pijler groene transitie moeten bijdragen tot:

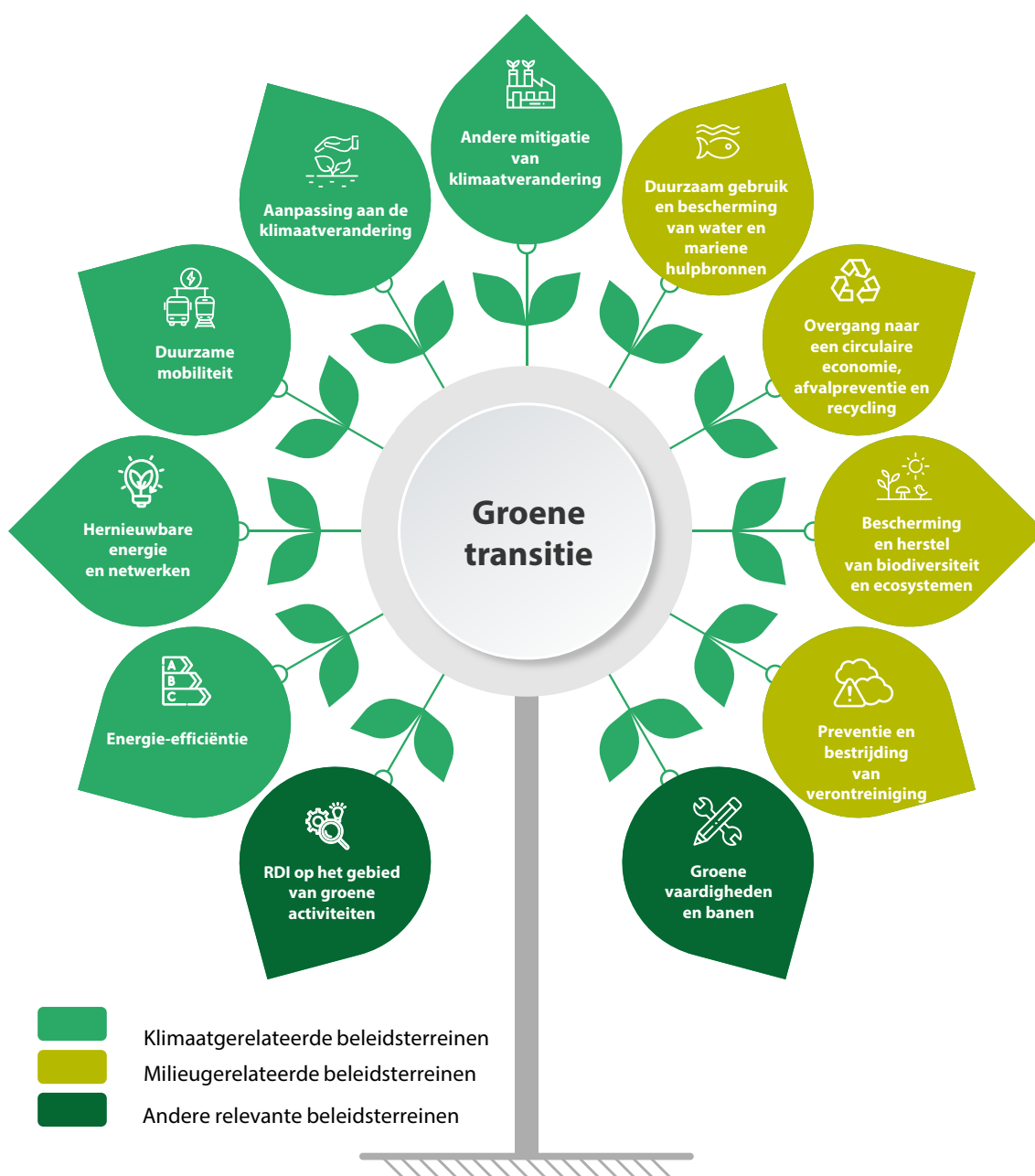
- o het halen van de **klimaatdoelstellingen** van de EU voor 2030 (*kader 1*) en het streven naar klimaatneutraliteit in de EU vóór 2050⁷, en

⁷ Artikel 4 van de RRF-verordening.

- o milieuduurzaamheid.

Maatregelen voor de groene transitie moeten duurzame groei bevorderen, banen scheppen en energiezekerheid in stand houden. De groene transitie moet worden ondersteund door hervormingen en investeringen in groene technologieën en capaciteiten, met inbegrip van biodiversiteit, energie-efficiëntie, renovatie van gebouwen en de circulaire economie⁸.

Figuur 3 — De pijler groene transitie en haar beleidsterreinen

Bron: ERK, op basis van het RRF-scorebord.

⁸ Overweging 11 van de RRF-verordening.

Kader 1

De EU-klimaatdoelstellingen voor 2030

- a) De uitstoot van broeikasgassen verminderen met ten minste 55 % ten opzichte van het niveau van 1990
- b) Het bereiken van een aandeel hernieuwbare energie van ten minste 42,5 % in de verbruikte energie, met de ambitie om 45 % te bereiken
- c) Het terugdringen van het eindenergieverbruik met 11,7 % ten opzichte van het verwachte energieverbruik voor 2030, op basis van het referentiescenario van 2020

Bron: Artikel 2 van [Verordening \(EU\) 2018/1999](#) inzake de governance van de energie-unie en van de klimaatactie en latere wijzigingen, met inbegrip van [Richtlijn \(EU\) 2023/2413](#) inzake [hernieuwbare energie](#) en [Richtlijn \(EU\) 2023/1791](#) betreffende energie-efficiëntie.

05 De lidstaten en de Commissie beoordeelden op basis van de indicatoren van de lidstaten en het eigen kwalitatieve oordeel van de Commissie of elk RRP erin slaagt een evenwicht te bereiken tussen de pijlers. Op basis van deze analyse heeft de Commissie elke maatregel toegewezen aan een primaire en secundaire pijler, op basis van de verklaarde doelstelling van de maatregel. Dit werd vervolgens gecontroleerd bij de lidstaten en opgenomen in het [RRF-scorebord](#), het rapportageplatform voor de RRF. In februari 2024 werd op het [RRF-scorebord](#) aangegeven dat er 984 maatregelen waren die bijdragen aan de groene transitie.

Traceren van klimaatuitgaven in het kader van de RRF

06 De EU heeft zich ertoe verbonden ten minste 30 % van haar begroting voor de periode 2021-2027 aan klimaatactie te besteden⁹. In het kader van de RRF moet elke lidstaat ten minste 37 % van de totale financiële toewijzing van zijn herstel- en veerkrachtplan besteden aan klimaatactie, d.w.z. het aanpassen aan en het tegengaan van klimaatverandering, met inbegrip van acties die bijdragen aan de klimaatdoelstellingen voor 2030 ([kader 1](#)). Het streefcijfer van 37 % biedt de lidstaten de mogelijkheid — en het vereiste — om in hun RRF's een aanzienlijk deel van de maatregelen op te nemen die relevant zijn voor klimaatactie. Al deze maatregelen houden verband met de pijler groene transitie.

⁹ Europese Raad, Conclusies — Buitengewone bijeenkomst van de Europese Raad, EUCO 10/20, 2020, blz. 7.

07 Om deze klimaatbijdrage van 37 % te berekenen, is in de RFF-verordening de methodologie voor het “traceren van klimaatuitgaven” opgenomen, die is gebaseerd op klimaatcoëfficiënten. De methodologie is een aangepaste versie van de [Rio-indicatoren](#) die in 1998 door de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling zijn ingevoerd en gemeenschappelijk zijn voor alle EU-fondsen, met inbegrip van de RRF, gedurende de hele periode 2021-2027¹⁰.

08 De klimaatcoëfficiënten van de EU zijn “activiteitsgestuurd”¹¹: de [RRF-verordening](#) bevat een lijst van 181 steunverleningsgebieden, die verschillende investeringsgebieden bestrijken, zoals vaste of immateriële activa, onderzoek en ontwikkeling, energie en vervoer. Elk steunverleningsgebied wordt gekoppeld aan een klimaatcoëfficiënt op basis van het verwachte effect van de activiteit op het klimaat¹². De coëfficiënten kunnen 0 %, 40 % of 100 % bedragen ([figuur 4](#)). Er zijn 64 steunverleningsgebieden met een positieve klimaatcoëfficiënt (40 % of 100 %).

Figuur 4 — De drie klimaatcoëfficiënten van de EU op basis van hun verwachte klimaatbijdrage

Bron: ERK, op basis van [SWD\(2022\) 225 final](#), Climate mainstreaming architecture in the 2021-2027 period.

09 Het totale bedrag van de verwachte klimaatbijdrage per lidstaat wordt berekend door de overeenkomstige klimaatcoëfficiënten te vermenigvuldigen met de geraamde kosten van elke RRF-maatregel, op basis van het toegewezen steunverleningsgebied van de maatregel. Steunverleningsgebieden worden voorgesteld door de lidstaten en gecontroleerd door de Commissie als onderdeel van haar beoordeling. De geaggregeerde raming van de EU-lidstaten bedroeg ongeveer 40 % van de RRF-toewijzingen, ofwel 203 miljard EUR van de oorspronkelijk door de lidstaten

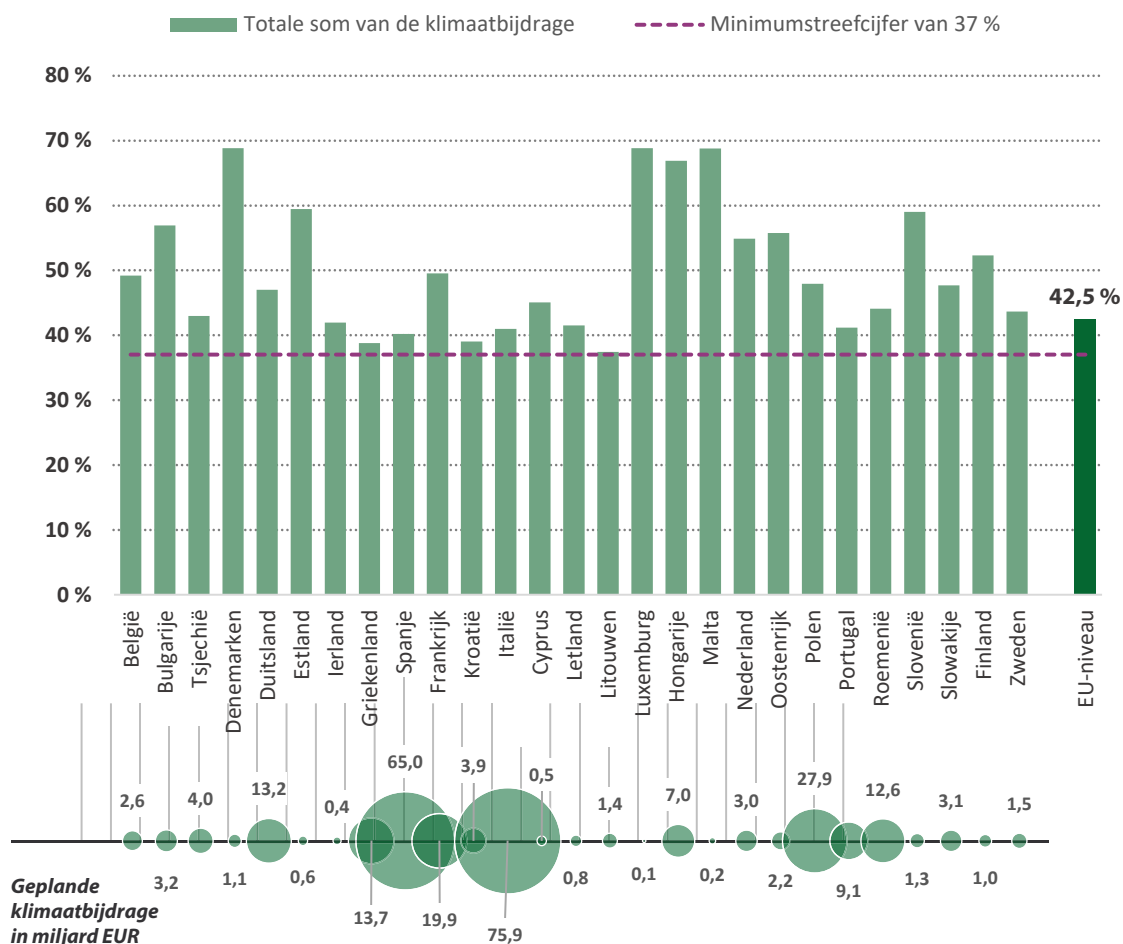
¹⁰ [SWD\(2022\) 225 final](#), Climate mainstreaming architecture in the 2021-2027 period, blz. 9.

¹¹ Ibid., blz. 5.

¹² Ibid.

begrote 504 miljard EUR. Per februari 2024 is de klimaatbijdrage bijgesteld tot 275 miljard EUR (42,5 %) op een totaal van 648 miljard EUR (*figuur 5*).

Figuur 5 — Verwachte klimaatbijdrage van de RRF per lidstaat

Bron: ERK, op basis van de 27 RRP's, per februari 2024.

Reikwijdte en aanpak van de controle

10 Het doel van onze controle was te beoordelen of het ontwerp en de uitvoering van de RRF en de RRP's doeltreffend bijdragen tot de groene transitie. Wij beoordeelden de bijdrage van de geselecteerde maatregelen aan de groene transitie, hun mijlpalen en streefdoelen en hun klimaatcoëfficiënten. We evalueerden ook hoe deze maatregelen zich ontwikkelen en hoe ze worden gemonitord, met name met betrekking tot de bijdrage van de RRP's aan de klimaatdoelstellingen. Tot slot hebben we onderzocht hoe de Commissie en de lidstaten informatie over door de RRF ondersteunde klimaatuitgaven en de groene transitie rapporteren.

11 Wij hebben deze controle uitgevoerd vanwege de grote belangstelling voor de bijdrage van de RRF aan de groene transitie en de klimaatdoelstellingen van de EU, rekening houdend met de materialiteit en het nieuwe ontwerp ervan. Met deze controle wordt voortgebouwd op onze eerdere werkzaamheden op dit gebied, met name de gepubliceerde verslagen over de [beoordeling door de Commissie van de RRP's](#), het [prestatie monitoringkader van de RRF](#). Onze controle vormt een aanvulling op de lopende werkzaamheden op het gebied van dubbele financiering, de absorptie van RRF-middelen en de controlesystemen van de lidstaten voor staatssteun en overheidsopdrachten. Met de controle wordt ook voortgebouwd op onze eerdere werkzaamheden op het gebied van [klimaatuitgaven in de EU-begroting](#).

12 Onze controle bestreek de periode van de vaststelling van de [RRF-verordening](#) in 2021 tot februari 2024. Om het ontwerpproces en de uitvoering van de maatregelen voor de groene transitie in de RRP's te evalueren, selecteerden wij vier lidstaten voor bezoeken ter plaatse: Griekenland, Kroatië, Portugal en Slowakije. Bij onze selectie van lidstaten hielden we rekening met eerdere dekking door andere ERK-taken. Daarnaast baseerden we de keuze op onze risicoanalyse van de klimaatgebonden maatregelen, op de uitvoeringsstatus van de RRP's ten tijde van onze controle en op de geografische dekking.

13 In dit verslag richtten we ons op investeringen. Per gecontroleerde lidstaat werden zes investeringen geselecteerd (in totaal 24 maatregelen — zie de [bijlage](#)). Deze steekproef omvatte in totaal 55 (sub)maatregelen met een positieve klimaatbijdrage. Deze selectie werd uitgevoerd voordat de REPowerEU-hoofdstukken werden goedgekeurd en was gebaseerd op de relevantie van de maatregelen voor de groene transitie, de materialiteit ervan, de dekking van verschillende klimaatdoelstellingen en de uitvoeringsstatus. Deze controle heeft geen betrekking op het evaluatie- en selectieproces om te bepalen welke RRF-maatregelen in aanmerking

komen voor financiering uit Europese groene obligaties. Onze analyse van klimaatrelevante maatregelen in het kader van de RRF kan echter dienen als input voor mogelijke toekomstige controles die gericht zijn op groene obligaties. In [figuur 6](#) wordt onze controleaanpak weergegeven.

Figuur 6 — Uitgevoerd werk

- Evaluatie van relevante gegevens en documenten, met inbegrip van strategische, wetgevende, beleids- en projectdocumenten over de RRF en de groene transitie en de tussentijdse evaluatie van de RRF
- Evaluatie van alle klimaatgebonden maatregelen die zijn opgenomen in alle RRP's, en van de vastgestelde mijlpalen en streefdoelen
- Vraaggesprekken met de autoriteiten van de lidstaten die betrokken zijn bij het ontwerp en de uitvoering van RRP's, met inbegrip van, in voorkomend geval, eindontvangers, in geselecteerde lidstaten
- Grondige analyse van 24 maatregelen in de geselecteerde lidstaten, gekozen uit de meest relevante in termen van hun bijdrage aan de groene transitie, door middel van controles aan de hand van stukken en bezoeken ter plaatse
- Beoordeling van de stand van de uitvoering van de RRP's van de geselecteerde lidstaten, met bijzondere aandacht voor de voortgang van mijlpalen en streefdoelen die verband houden met de groene transitie
- Vraaggesprekken met personeel van de Commissie (directoraat-generaal Economische en Financiële Zaken en de taskforce Herstel en veerkracht) die verantwoordelijk zijn voor de aansturing van de uitvoering van de RRF
- Vraaggesprekken met belanghebbenden en klimaatdeskundigen

Bron: ERK.

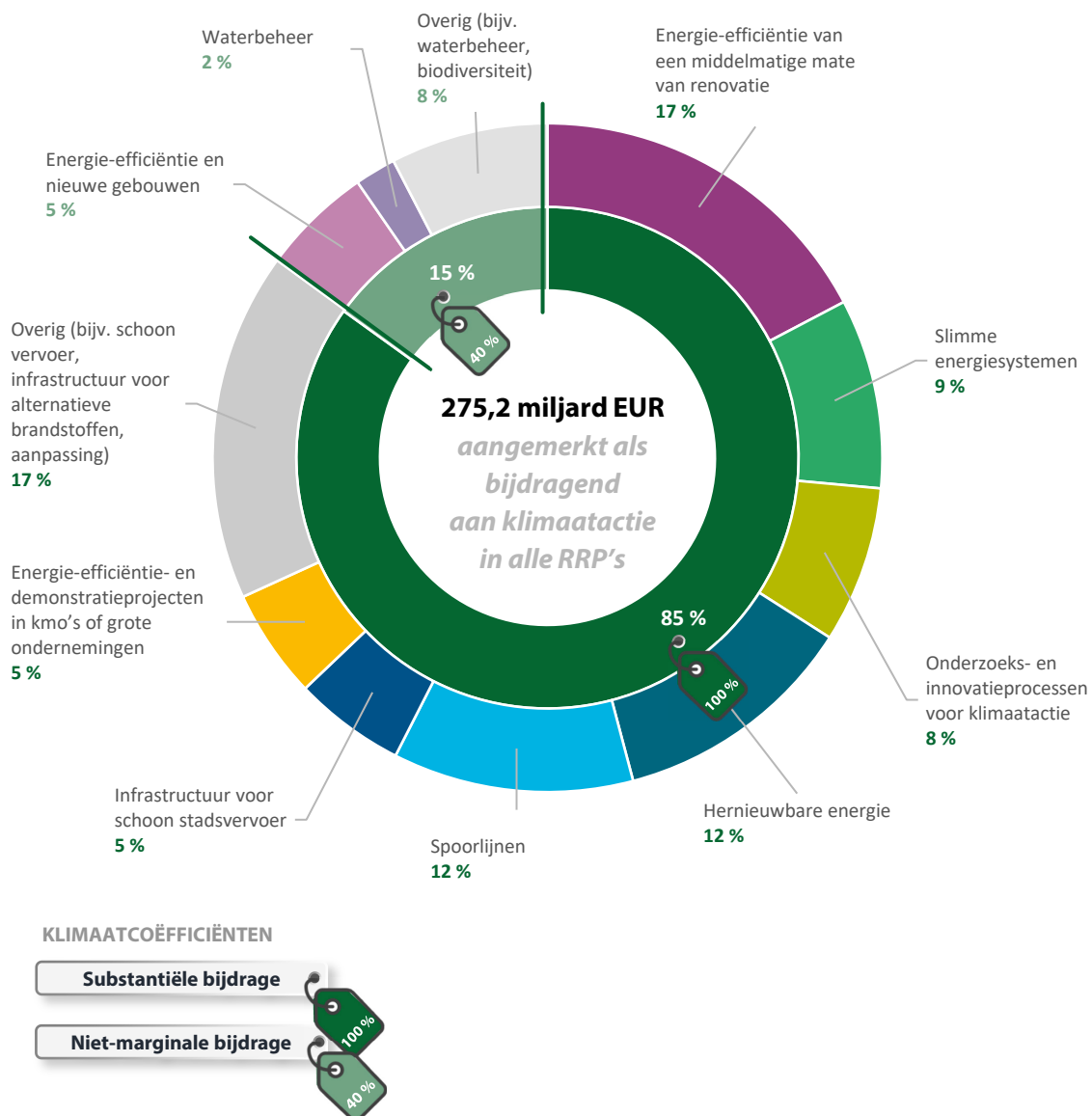
14 Wij verwachten dat ons werk de lidstaten en de Commissie zal helpen om het rechtskader voor de groene transitie, de relevantie van de klimaatgebonden maatregelen en de betrouwbaarheid van de verslaglegging over de klimaatbijdrage van de EU te verbeteren. Onze bevindingen en aanbevelingen zullen nuttig zijn om de doeltreffendheid van EU-fondsen voor klimaatactie en de groene transitie te verbeteren in de context van de ambitieuze klimaatdoelstellingen van de EU voor 2030 en 2050.

Opmerkingen

De bijdrage van de RRF en de nationale plannen aan de groene transitie wordt mogelijk overschat

15 *Figuur 7* geeft een overzicht van de klimaatbijdrage, zoals geraamd in de RRP's, die is uitgesplitst naar klimaatcoëfficiënt en steunverleningsgebied. Acht van de 64 steunverleningsgebieden met een positieve klimaatcoëfficiënt zijn goed voor 59 % van de geplande toewijzing (paragraaf **09**).

Figuur 7 — Uitsplitsing van de klimaatbijdrage naar interventietype en klimaatcoëfficiënt

Bron: ERK, op basis van de 27 RRP's, per februari 2024.

Uitdagingen in het RRF-kader wat betreft het ramen van de klimaatbijdrage en het dekken van de groene transitie

Onze controlecriteria

16 Overeenkomstig de [RRF-verordening](#)¹³ moet de RRF bijdragen aan de groene transitie, de verwezenlijking van de klimaatdoelstellingen van de EU voor 2030 en klimaatneutraliteit vóór 2050. Maatregelen moeten worden toegewezen aan steunverleningsgebieden met relevante klimaatcoëfficiënten. De Commissie moet de voortgang ten aanzien van de klimaat- en milieudoelstellingen in het kader van de RRF monitoren.

17 Wij onderzochten of het bestaande RRF-kader is ontworpen om doeltreffend bij te dragen aan de groene transitie, met inbegrip van de klimaatdoelstellingen van de EU voor 2030 en 2050. We analyseerden de belangrijkste concepten van de groene transitie en het traceren van klimaatuitgaven, en wat zij inhouden. We analyseerden ook de lijst van steunverleningsgebieden en klimaatcoëfficiënten die in de wetgeving zijn goedgekeurd, en de door de Commissie vastgestelde gemeenschappelijke indicatoren.

18 De bijdrage aan de groene transitie verwijst naar hervormingen en investeringen in groene technologieën en capaciteiten, met inbegrip van biodiversiteit, energie-efficiëntie, renovatie van gebouwen en de circulaire economie¹⁴ (paragraaf **04**). De groene transitie heeft daarom een breder toepassingsgebied dan klimaatactie, aangezien zij doelstellingen op het gebied van biodiversiteit en het milieu omvat. De [RRF-verordening](#) voorziet echter alleen in een traceringsstelsel, met een kwantitatief streefcijfer van 37 %, voor klimaatgerelateerde maatregelen (paragraaf **06**), maar geen streefcijfer voor milieumaatregelen. Er bestaat een traceringsstelsel voor milieudoelstellingen, maar dit wordt niet gebruikt¹⁵ omdat de [RRF-verordening](#) daarvoor geen kwantitatief streefcijfer vaststelt.

¹³ Artikel 4, overwegingen 26 en 63, van de [RRF-verordening](#).

¹⁴ Overweging 11 van de [RRF-verordening](#).

¹⁵ Bijlage V bij de [RRF-verordening](#).

19 In ons speciaal verslag over klimaatuitgaven¹⁶ merkten wij op dat de methodologie die wordt gebruikt om klimaatactie te traceren een aanzienlijke approximatie inhoudt. We wezen er ook op dat met de klimaatcoëfficiënten geen exacte kwantificering van de verwachte klimaatbijdrage mogelijk is.

20 De methodologie die wordt toegepast voor het traceren van klimaatuitgaven is gemeenschappelijk voor alle EU-fondsen, met inbegrip van de RRF, in de periode 2021-2027 en is vergelijkbaar met de methodologie die in de periode 2014-2020 werd toegepast (paragraaf 07). De Commissie erkende dat in het kader van de RRF het gebruik van één klimaatcoëfficiënt (40 % of 100 %) voor een maatregel in sommige gevallen kan leiden tot een onder- of overschatting van de verwachte klimaatbijdrage ervan¹⁷. Om de klimaatbijdrage beter te ramen, voerde de Commissie het concept van submaatregelen in, zodat, wanneer er voldoende informatie beschikbaar was, meerdere steunverleningsgebieden en -coëfficiënten konden worden gebruikt om de bijdrage aan het klimaat nauwkeuriger vast te stellen en kosten die geen of een onbeduidende bijdrage leveren, uit te sluiten¹⁸. De Commissie en de lidstaten hebben de voorgestelde submaatregelen per geval besproken en goedgekeurd.

21 We merkten op dat bijna de helft van de verwachte klimaatbijdrage van de RRF (44 %) afkomstig is van maatregelen die niet in submaatregelen zijn opgesplitst. Onze steekproef bevestigde een vergelijkbaar aandeel: 10 van de 24 maatregelen waren niet opgesplitst (41 %). Aan deze 10 maatregelen werd een klimaatcoëfficiënt van 100 % toegewezen en bij ten minste 7 daarvan hebben we mogelijke overschattingen aangetroffen omdat niet alle elementen klimaatrelevant waren. Hiermee kwamen wij tot de conclusie dat deze exercitie niet altijd resulteerde in een verfijning van de klimaatbijdrage van de maatregel waar de elementen betrekking op hebben, en dat een aanzienlijke approximatie werd gebruikt om de klimaatbijdragen van deze maatregelen te ramen, met name voor complexe maatregelen met elementen met verschillende klimaatbijdragen.

22 Hoewel de submaatregelen tot doel hadden klimaatcoëfficiënten beter toe te wijzen, bevatten de richtsnoeren van de Commissie geen instructies om te zorgen voor consistentie bij de toepassing van submaatregelen in de verschillende RRF's. In de praktijk resulteerde dit in de toewijzing van coëfficiënten met een verschillende mate

¹⁶ Speciaal verslag 09/2022, paragraaf 37.

¹⁷ SWD(2021) 12 final part 1/2, Guidance to member states' RRFs, blz. 29.

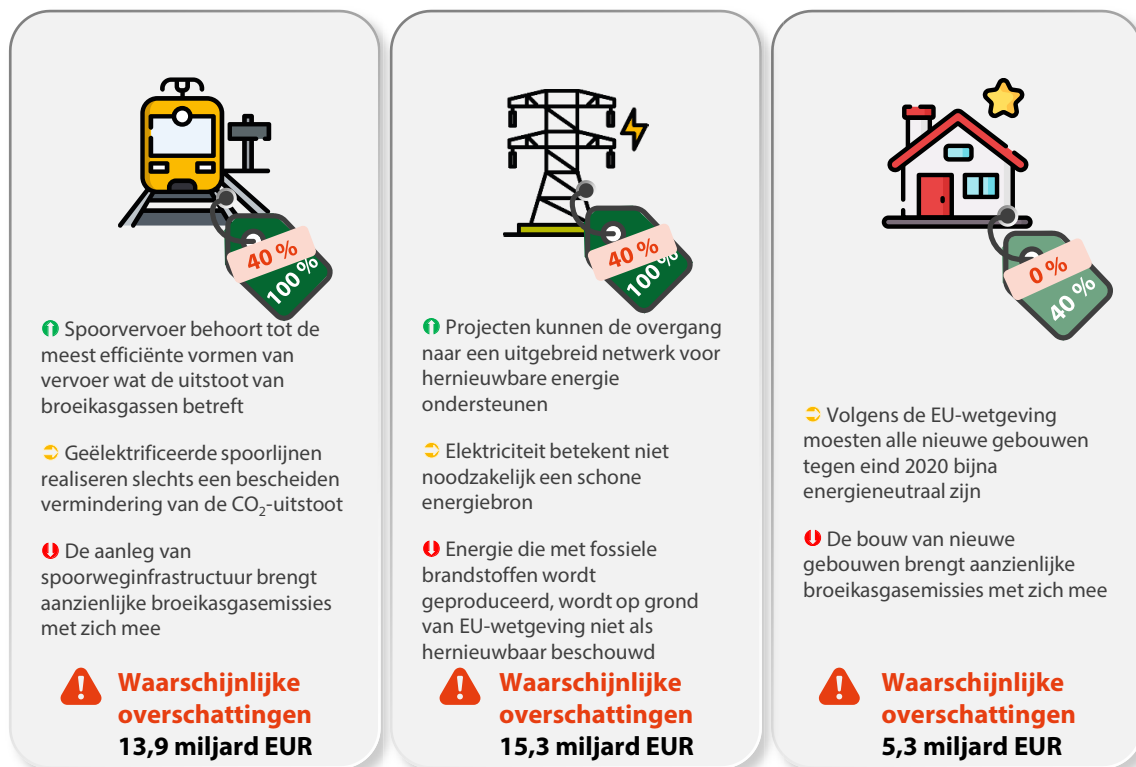
¹⁸ Ibid.

van detail. Zo stelden we in onze steekproef vast dat alleen Kroatië de maatregel voor de financiering van de energierenovatie van gebouwen had opgesplitst om rekening te houden met het constructiedeel van de investering zonder een klimaatcoëfficiënt. De overige drie lidstaten hadden geen opsplitsing voor soortgelijke maatregelen voorgesteld.

23 In de [RRF-verordening](#) wordt een klimaatcoëfficiënt van 40 % toegekend aan de bouw van nieuwe zeer efficiënte gebouwen. Wij zijn van mening dat, aangezien nieuwe gebouwen niet leiden tot energiebesparingen, de klimaatcoëfficiënt van 40 % niet gerechtvaardigd kan worden en dat deze eerder 0 % zou moeten zijn. Daarnaast stelden we in ons vorige [speciaal verslag over klimaatuitgaven](#) vast dat sommige klimaatcoëfficiënten die in het rechtskader aan spoorweginfrastructuur en elektriciteitsnetten zijn toegewezen, kunnen leiden tot overschatting van de verwachte klimaatbijdrage. Wij zijn van mening dat deze bevindingen blijven gelden voor de RRF. In [figuur 8](#) wordt onze herbeoordeling van de coëfficiënten getoond voor deze drie genoemde steunverleningsgebieden en de daaruit voortvloeiende waarschijnlijke overschatting voor de RRF, die 34,5 miljard EUR bedraagt. Wij hebben onze beoordeling gebaseerd op de toekenning van een coëfficiënt van 40 % voor een niet-marginale, positieve bijdrage en een coëfficiënt van 0 % voor een neutrale of onbeduidende bijdrage¹⁹ ([figuur 4](#)).

¹⁹ [SWD\(2022\) 225 final](#), Climate mainstreaming architecture in the 2021-2027 period.

Figuur 8 — Herbeoordeling van coëfficiënten door de ERK

Opmerking: Deze herbeoordeling heeft betrekking op steunverleningsgebieden 064, 065, 066bis, 033 en 025ter.

Bron: ERK, op basis van het [speciaal verslag over klimaatuitgaven](#) en de [richtlijn betreffende de energieprestatie van gebouwen](#).

24 Vier van de 14 gemeenschappelijke indicatoren die voor de RRF zijn vastgesteld, zijn gericht op het meten van de voortgang ten aanzien van de groene transitie ([figuur 9](#)). Uit onze eerdere werkzaamheden bleek dat de gemeenschappelijke indicatoren beperkt zijn voor het beoordelen van de algehele prestaties en dat zij slechts een beperkte dekking van de pijler groene transitie bieden²⁰. Er zijn bijvoorbeeld geen gemeenschappelijke indicatoren voor milieumaatregelen of maatregelen ter vermindering van broeikasgasemissies die relevant zijn voor de milieu- en klimaatdoelstellingen van de RRF. Het ontbreken van dergelijke indicatoren maakt het niet mogelijk de voortgang ten aanzien van deze doelstellingen te meten.

²⁰ Speciaal verslag 26/2023, paragrafen 42, 43 en 94.

Figuur 9 — Vier gemeenschappelijke indicatoren in het kader van de pijler groene transitie

Bron: Gedelegeerde Verordening (EU) 2021/2106.

Onduidelijke bijdrage van de geplande RRF-maatregelen aan klimaatactie en de groene transitie

Onze controlecriteria

25 Overeenkomstig de [RRF-verordening](#)²¹ moeten de lidstaten in hun RRP's maatregelen opnemen die relevant zijn voor de groene transitie en bijdragen tot de klimaatdoelstellingen. De klimaatcoëfficiënten moeten de doelstellingen van de maatregelen en het verwachte effect ervan op klimaatactie weerspiegelen. Aan de hand van de mijlpalen en streefdoelen in verband met deze maatregelen moet de voortgang ten aanzien van de verwezenlijking van de RRF-doelstellingen, met inbegrip van de groene transitie, worden beoordeeld.

26 Wij beoordeelden in hoeverre de lidstaten bij het opstellen van hun plannen relevante maatregelen voor de groene transitie of klimaatactie hebben gekozen. Ook gingen we na of de lidstaten passende mijlpalen en streefdoelen voor prestatiebeoordeling hebben vastgesteld. Aangezien de nationale plannen door de Commissie worden beoordeeld, hebben we ook de verstrekte richtsnoeren geanalyseerd.

27 Over het algemeen merkten we op dat het bereiken van een kwantitatief streefcijfer voor klimaatactie de lidstaten ertoe heeft aangezet om in hun RRP's maatregelen op te nemen die verband houden met het klimaat. In elk van de RRP's van

²¹ Overwegingen 26 en 39 en de artikelen 2, 4 en 18 van de [RRF-verordening](#).

de geselecteerde lidstaten stelden we maatregelen vast die, op ontwerpniveau, gericht waren op decarbonisatie, hernieuwbare energie en energie-efficiëntie (*kader 2*, *kader 3* en *kader 4* bevatten enkele voorbeelden).

Kader 2

Renovaties van gebouwen in Kroatië en Griekenland

De energierenovatie van gebouwen speelt een belangrijke rol bij de verwezenlijking van de klimaatdoelstellingen van de EU, aangezien gebouwen verantwoordelijk zijn voor ongeveer 40 % van de primaire energie en 36 % van de CO₂-emissies²².

Kroatië heeft een maatregel opgenomen met naar schatting 147 miljoen EUR aan kosten om de jaarlijkse behoefte aan energie voor verwarming met 50 % te verminderen, met als doel de primaire energie met 30 % te verminderen. Het doel van deze maatregel is meergezinswoningen te renoveren, met een groter potentieel voor energiebesparingen.

Griekenland heeft een maatregel voorgesteld met naar schatting 1,25 miljard EUR aan kosten ter verbetering van de energie-efficiëntie voor 105 000 woningen en de installatie van een capaciteit van 150 MW uit nieuwe hernieuwbare energiebronnen.

Kader 3

Koolstofvrij maken van de industrie in Slowakije

De industriële productie en het gebruik van fossiele brandstoffen door de industrie zijn goed voor 41 % van alle emissies in **Slowakije**, het hoogste aandeel van de EU-lidstaten²³. Een maatregel met geraamde kosten van 362,7 miljoen EUR is bedoeld om de broeikasgasemissies te verminderen door projecten te financieren om de industrie koolstofvrij te maken, energie te besparen en innovatieve milieutechnologieën te gebruiken in koolstofintensieve industrieën.

²² Het oorspronkelijke herstel- en veerkrachtplan van Kroatië, blz. 1124 en het oorspronkelijke herstel- en veerkrachtplan van Griekenland, blz. 117.

²³ Het oorspronkelijke herstel- en veerkrachtplan van Slowakije, blz. 7.

Kader 4

Hernieuwbare waterstof en andere gassen in Portugal

Portugal streeft ernaar hernieuwbare energie uit waterstof en andere hernieuwbare gassen te bevorderen, teneinde de economische groei en de werkgelegenheid te verbeteren, onderzoek en ontwikkeling te stimuleren en de nationale energieafhankelijkheid te verminderen. Met de RRF-maatregel, die 255 miljoen EUR bedraagt, wordt 277 MW extra capaciteit gefinancierd voor de productie van waterstof uit koolstofarme en hernieuwbare energiebronnen.

28 De RRF-maatregelen moesten binnen een kort tijdsbestek worden geselecteerd: na de vaststelling van de [RRF-verordening](#) in februari 2021 moesten de lidstaten hun RRP's opstellen, en de mijlpalen en streefdoelen moesten uiterlijk op de “vervaldatum” van de RRF op 30 augustus 2026 zijn bereikt²⁴. In de richtsnoeren van de Commissie²⁵ werden de lidstaten aangemoedigd om rijpe projecten te identificeren, rekening houdend met het beoogde tijdpad voor de uitvoering ervan. De timing was ook bijzonder relevant voor de REPowerEU-hoofdstukken (paragraaf **01**). In ons [Advies 04/2022 over REPowerEU](#) merkten we op dat het beperkte tijdpad van de RRF, in combinatie met de tijd die nodig is om de wijzigingen van de RRP's in te dienen en vast te stellen, mogelijk niet geschikt was voor sommige van de REPowerEU-doelstellingen²⁶.

29 Uit onze analyse van de vier RRP's in de steekproef blijkt dat deze lidstaten over het algemeen de richtsnoeren van de Commissie volgden en rijpe projecten selecteerden, en dat zij in hun RRP's maatregelen opnamen die ofwel doorgaans werden gefinancierd door andere EU-instrumenten of waarvan de uitvoering nog op zich had laten wachten wegens gebrek aan middelen. Wij troffen in onze steekproef van maatregelen ook vier voorbeelden aan van het onderhoud van hernieuwbare energiebronnen of spoorwegen, die kunnen worden beschouwd als onderdeel van

²⁴ Artikel 18, lid 4, punt i), van de [RRF-verordening](#).

²⁵ [SWD\(2021\) 12 final part 1/2](#), Guidance to member states' RRP's, blz. 44.

²⁶ Paragraaf 7 van [Advies 04/2022 over REPowerEU](#).

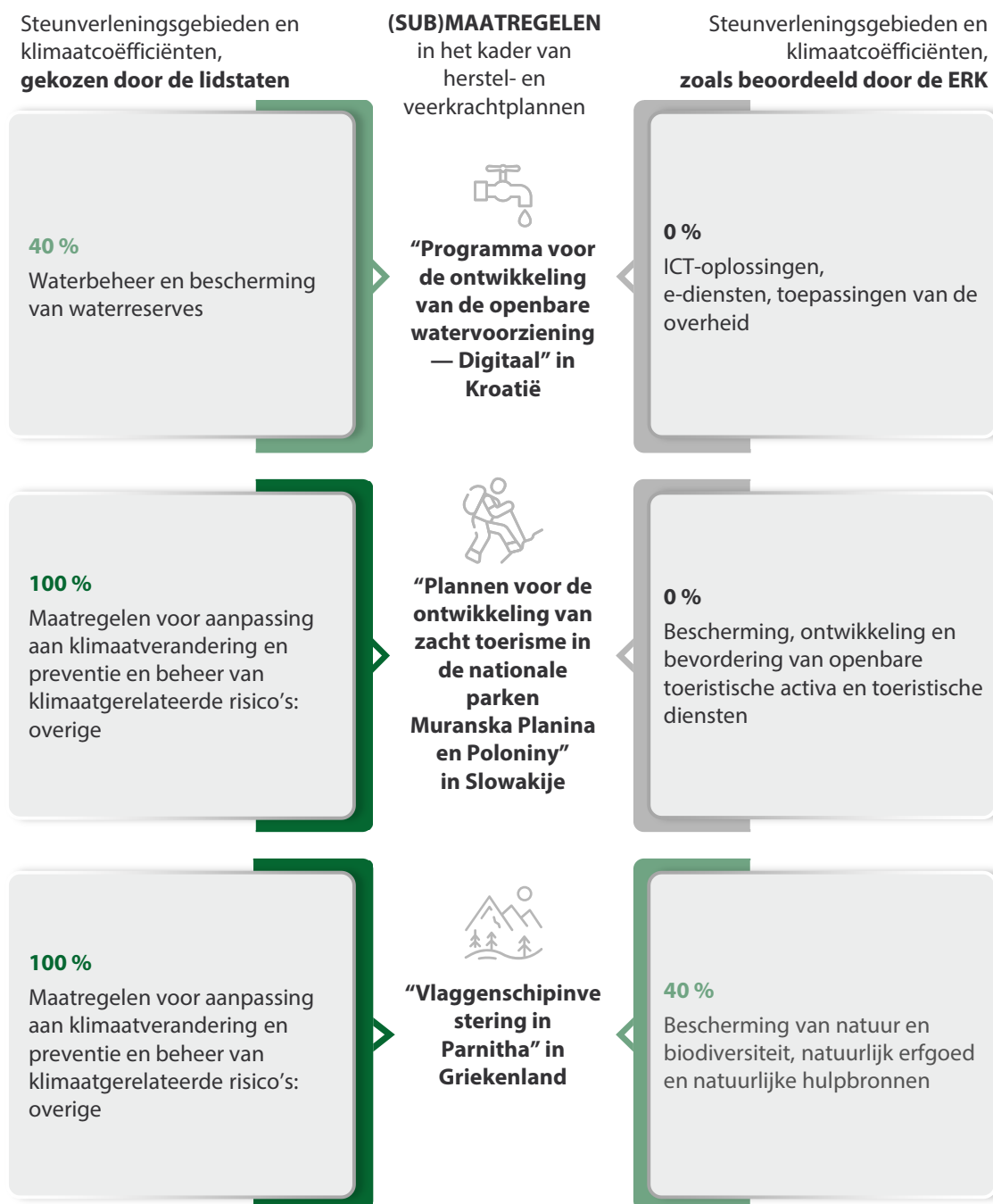
terugkerende overheidsuitgaven²⁷. Dit is in het kader van de RRF alleen toegestaan in naar behoren gemotiveerde gevallen²⁸.

30 We beoordeelden ook hoe maatregelen werden aangemerkt om hun klimaatbijdrage te ramen. In de geselecteerde RRP's constateerden we dat 36 (van de 55) (sub)maatregelen passende klimaatcoëfficiënten hadden. Voor de overige 19 gevallen zijn wij van mening dat de coëfficiënt niet volledig gerechtvaardigd was. Dit kwam doordat deze (sub)maatregelen niet pasten bij de gekozen steunverleningsgebieden die de aard of de doelstellingen ervan niet goed weergaven. Onze beoordeling is gebaseerd op de beschrijving van de maatregel en de mijlpalen en streefdoelen ervan, zoals opgenomen in de RRP's. Wij zijn van mening dat de Commissie deze inconsistenties had moeten vaststellen bij de beoordeling van de plannen. In 12 van de 19 gevallen hebben we de (sub)maatregelen opnieuw toegekend aan steunverleningsgebieden die de aard van de investering en de bijbehorende coëfficiënt beter weergaven. Dit heeft geleid tot waarschijnlijke overschattingen van ten minste 430 miljoen EUR. In **figuur 10** worden voorbeelden gegeven waarin wij van mening zijn dat het door de lidstaten gekozen en door de Commissie goedgekeurde steunverleningsgebied — en de bijbehorende klimaatcoëfficiënt — niet correct is.

²⁷ Werkdocument van de Wereldbank, [Recurrent expenditure requirements of capital projects](#).

²⁸ SWD(2021) 12 final part 1/2, Guidance to member states RRP's, blz. 16 en 17.

Figuur 10 — Voorbeelden van tracering van klimaatuitgaven waarbij de aard van de (sub)maatregel niet wordt weergegeven

Bron: ERK, op basis van de oorspronkelijke RRP's en bijlage VI bij de [RRF-verordening](#).

31 In de richtsnoeren van de Commissie voor het selecteren van maatregelen die bijdragen tot de groene transitie en het associëren ervan met klimaatcoëfficiënten en steunverleningsgebieden²⁹ ontbrak het aan specifieke voorbeelden van maatregelen die geschikt zouden zijn voor elk van de gebieden. De richtsnoeren bevatten geen

²⁹ SWD(2021) 12 final part 1/2, Guidance to member states RRP's.

criteria of aanbevelingen over de vraag wanneer een maatregel in submaatregelen had moeten worden opgesplitst (paragraaf 20).

32 Een maatregel die betrekking heeft op een specifieke activiteit kan worden toegewezen aan verschillende steunverleningsgebieden, waarbij de maatregel als 100 % of 40 % wordt geteld, afhankelijk van de vraag of deze steunverleningsgebieden al dan niet verband houden met noodzakelijke voorwaarden waaraan moet worden voldaan³⁰. Maatregelen voor energie-efficiëntie hebben bijvoorbeeld normaal gesproken een klimaatcoëfficiënt van 40 %. Om als 100 % klimaatrelevant te worden geteld, vereist de [RRF-verordening](#) dat dergelijke maatregelen gemiddeld ten minste een middelmatige mate van reductie van de vraag naar primaire energie tot doel hebben. Een middelmatige mate van renovatie komt overeen met een primaire energiebesparing van tussen 30 % en 60 %³¹. In haar richtsnoeren had de Commissie aangegeven dat het voldoende was om gemiddeld 30 % van de besparing op primaire energie te bereiken (wat de laagste toegestane bandbreedte is) om een maatregel te laten meetellen als een bijdrage van 100 % aan klimaatactie³². Dit betekent dat eenvoudige renovaties (die overeenkomen met besparingen van minder dan 30 %) kunnen worden meegeteld als een klimaatbijdrage van 100 %, zolang andere projecten binnen dezelfde maatregel hogere besparingen opleveren.

33 De lijst van steunverleningsgebieden die relevant zijn voor klimaatactie, zoals vastgesteld in de [RRF-verordening](#), bestrijkt ongeveer 97 % van alle RRF-maatregelen met een klimaatbijdrage. Voor de overige gevallen zouden de lidstaten ad-hocsteunverleningsgebieden kunnen gebruiken. Wij constateerden dat deze ad-hocgebieden uitsluitend werden gebruikt voor elektrische of plug-in hybride voertuigen. Elektrische voertuigen werden aangemerkt als 100 % en plug-in hybride voertuigen als 40 %. Het is onduidelijk of de medewetgevers dergelijke investeringen wilden uitsluiten van de klimaatbijdrage. Volgens de Commissie was het ontbreken van dergelijke steunverleningsgebieden een vergissing.

³⁰ [SWD\(2021\) 12 final part 1/2](#), Guidance to member states RRP's, blz. 28; bijlage V bij de [RRF-verordening](#).

³¹ [Aanbeveling van de Commissie betreffende de renovatie van gebouwen](#).

³² [SWD\(2021\) 12 final part 1/2](#), Guidance to member states RRP's, blz. 30.

34 Een problematische kwestie betreft de administratieve kosten. Slowakije heeft submaatregelen voor administratieve kosten ingevoerd ter dekking van de salarissen van bestaande werknemers en contractanten die zijn ingehuurd om de RRF te beheren. Administratieve kosten van de EU worden niet als klimaatuitgaven beschouwd³³. Bovendien worden in het kader van de RRF kosten voor bestaand personeel over het algemeen beschouwd als terugkerende nationale begrotingsuitgaven en mogen deze niet worden vervangen door RRF-financiering (behalve in naar behoren gemotiveerde gevallen)³⁴. De Slowaakse autoriteiten hebben echter een positieve klimaatcoëfficiënt toegewezen aan de submaatregelen voor administratieve kosten, wat naar onze mening niet gerechtvaardigd is.

35 Na onze analyse van de mijlpalen en streefdoelen die zijn toegewezen aan de maatregelen in de steekproef in de vier door ons geselecteerde lidstaten, troffen wij voorbeelden aan van mijlpalen en streefdoelen waarmee er niet voor wordt gezorgd dat de voortgang tot aan de voltooiing van de groene transitie wordt bijgehouden of waarmee niet alle klimaatrelevante submaatregelen worden bestreken (*tabel 1*). Dit betekent dat mijlpalen en streefdoelen leiden tot betalingen zonder dat informatie wordt verstrekt over de bijdrage van de (sub)maatregel aan de groene transitie en de resultaten ervan. Wij zijn van mening dat de Commissie om betere streefdoelen had kunnen vragen. Er worden mijlpalen en streefdoelen gebruikt om de voortgang van de uitvoering te meten. Als onderdeel van onze eerdere werkzaamheden³⁵ merkten we op dat de mijlpalen en streefdoelen zich meer richtten op output dan op resultaten. Desondanks troffen we een goed voorbeeld aan in Slowakije, waar de doelstelling voor een maatregel om de industrie koolstofvrij te maken was vastgesteld in de vorm van daadwerkelijke CO₂-reducties.

³³ Commissie, [webpagina over klimaatmainstreaming](#).

³⁴ SWD(2021) 12 final part 1/2, Guidance to member states RRFs, blz. 16.

³⁵ Speciaal verslag 21/2022, paragraaf 81, en Speciaal verslag 26/2023, paragraaf 95.

Tabel 1 — Voorbeelden van door ons geconstateerde problemen met betrekking tot de doelstellingen voor de groene transitie

Door ons geconstateerd probleem	Voorbeelden van lidstaten
 <p>Gebrek aan klimaatrelevante doelstellingen om de voortgang tot aan de voltooiing bij te houden</p>	<p>In Slowakije gaat de enige doelstelling voor een submaatregel inzake klimaatadaptatie over de selectie van projecten. De Commissie zal de middelen uitbetalen zonder te weten of de projecten bijdragen tot de doelstelling van de maatregel en of ze überhaupt worden voltooid.</p>
 <p>De mijlpalen en streefdoelen bestrijken niet alle klimaatrelevante submaatregelen.</p>	<p>In Griekenland werd een maatregel gericht op industrieterreinen opgesplitst om rekening te houden met investeringen in zonne-energie, waterbeheer, het opvangen van afvalwater, enz. In de uiteindelijke mijlpaal voor de voltooiing van de bouw van alle geselecteerde projecten wordt geen van deze submaatregelen vermeld.</p>

Zwakke indicatie van hoe de uitvoering van RRF-maatregelen bijdraagt aan de groene transitie

Inconsistenties bij de toepassing van het beginsel “geen ernstige afbreuk doen”

Onze controlecriteria

36 Alle RRF-maatregelen, met inbegrip van de groene transitie, mogen “geen ernstige afbreuk doen” (GEAD) aan de zes milieudoelstellingen in de zin van artikel 17 van de [taxonomieverordening](#)³⁶.

37 Wij onderzochten hoe het beginsel “geen ernstige afbreuk doen” werd toegepast in onze steekproef van maatregelen en wat de bijdrage van dit beginsel was aan klimaatactie.

38 Het GEAD-beginsel heeft tot doel ervoor te zorgen dat alle door de RRF gefinancierde maatregelen vanuit milieuoogpunt duurzaam zijn. Op grond van de [RRF-verordening](#) moet de Commissie een gedetailleerde beoordeling van de RRF's

³⁶ Artikel 5, lid 2, van de [RRF-verordening](#).

uitvoeren om de naleving van het GEAD-beginsel te waarborgen³⁷ (figuur 11). Voor het eerst was dit beginsel een voorwaarde voor het ontvangen van financiering. Elke maatregel moest aan bod komen binnen de toetsing aan het GEAD-beginsel. Indien naar behoren gemotiveerd, kan de beoordeling een vereenvoudigde vorm aannemen voor een of meer milieudoelstellingen.

39 De richtsnoeren van de Commissie stonden de vereenvoudigde benadering toe “[w]anneer een maatregel wordt getraceerd als een maatregel die een van de zes milieudoelstellingen voor 100 % ondersteunt”, als “een maatregel die het beginsel ‘geen ernstige afbreuk doen aan’ voor die doelstelling in acht neemt”³⁸. Daarnaast voorzagen de technische richtsnoeren in een vereenvoudigde benadering voor een specifieke doelstelling wanneer een maatregel geen of een onbeduidend voorzienbaar effect heeft op die doelstelling. In de [technische richtsnoeren over de toepassing van het GEAD-beginsel](#) werd het echter niet waarschijnlijk geacht om de vereenvoudigde aanpak toe te passen voor maatregelen in sectoren als energie, vervoer, afvalbeheer en industrie, omdat die een groter risico inhouden dat zij negatief uitwerken op een of meer van de milieudoelstellingen.

Figuur 11 — De zes milieudoelstellingen die onder het GEAD-beginsel in de RRF vallen

Bron: ERK, op basis van de [taxonomieverordening](#).

40 De Commissie is van mening dat de lidstaten volledig verantwoordelijk zijn voor de correcte toepassing van het GEAD-beginsel³⁹. Zij moet echter de naleving van het

³⁷ Artikel 18, lid 4, punt d), van de RRF-verordening.

³⁸ Technische richtsnoeren over de toepassing van het GEAD-beginsel” in het kader van de RRF-verordening.

³⁹ Technische richtsnoeren over de toepassing van het GEAD-beginsel in het kader van de RRF-verordening.

GEAD-beginsel controleren bij de beoordeling van de RRP's. In de uitvoeringsfase verifieert de Commissie de naleving van de waarborgen met betrekking tot het GEAD-beginsel zoals beschreven in het besluit van de Raad tot goedkeuring van het RRP, op voorwaarde dat deze waarborgen deel uitmaken van de mijlpalen en streefdoelen. Een correcte beoordeling van het GEAD-beginsel is van essentieel belang omdat een maatregel niet-subsidiabel wordt als deze in strijd is met het GEAD-beginsel⁴⁰. We hebben eerder vastgesteld dat de Commissie de RRF-maatregelen en hun naleving van het GEAD-beginsel over het algemeen naar behoren heeft beoordeeld, waarbij zij zo nodig heeft verzocht om uitsluitingen of wijzigingen⁴¹, zonder daarbij echter de aard en de omvang van de gevolgen van potentieel schadelijke maatregelen te kwantificeren.

41 Uit onze analyse van de beoordeling van het GEAD-beginsel voor de 24 maatregelen in de steekproef bleek dat de richtsnoeren over de toepassing van dit beginsel door de vier geselecteerde lidstaten tot verschillende toepassingen ervan hebben geleid. Kroatië heeft bijvoorbeeld een inhoudelijke beoordeling van het GEAD-beginsel uitgevoerd van alle zes door ons onderzochte maatregelen, terwijl Griekenland altijd voor de vereenvoudigde benadering heeft gekozen, zelfs voor maatregelen met een hoger risico dat zij negatief uitwerken op een of meer van de doelstellingen met betrekking tot het beginsel (paragraaf 40), die door de Commissie werd aanvaard. Onze werkzaamheden bevestigden dat de nationale autoriteiten van mening zijn dat de bepalingen inzake het GEAD-beginsel moeilijk uit te voeren zijn, voornamelijk vanwege de complexiteit en nieuwigheid ervan.

42 Onder bepaalde voorwaarden⁴² stelt de gewijzigde RRF-verordening sommige van de REPowerEU-maatregelen vrij van de naleving van het GEAD-beginsel, zoals die welke nodig zijn om onmiddellijke energiezekerheid te waarborgen. Zoals wij in ons advies over REPowerEU hebben erkend, brengt een dergelijke vrijstelling risico's met zich mee voor de doeltreffendheid van de RRF met het oog op de groene transitie, aangezien er een wisselwerking bestaat tussen de doelstelling van een zekere energievoorziening enerzijds en milieu- en klimaatproblemen anderzijds.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Speciaal verslag 21/2022, paragrafen 58 en 60.

⁴² Artikel 21 quater, lid 6, van de RRF-verordening, zoals gewijzigd bij Verordening (EU) 2023/435 wat betreft REPowerEU-hoofdstukken.

43 Naast het GEAD-beginsel worden grote gebouwen of ontwikkelingsprojecten in de EU onderworpen aan een milieueffectbeoordeling overeenkomstig Richtlijn 2011/92/EU. **Figuur 12** toont verschillende benaderingen van deze milieueisen. Onze eerdere werkzaamheden met betrekking tot de beoordeling van de RRP's door de Commissie omvatten een soortgelijke opmerking⁴³.

Figuur 12 — Beoordeling van de milieueisen in Portugal

Voorbeeld van een goede praktijk:

Een maatregel voor de bouw van een dam bevatte een verwijzing naar de milieueffectbeoordeling in zijn mijlpalen. Wij zijn van mening dat een verwijzing naar de milieueffectbeoordeling en de vereisten daarvan het voor nationale autoriteiten en de Commissie gemakkelijker maakt om naleving te controleren bij het beoordelen van de relevante mijlpalen of streefdoelen voordat een betaling wordt gedaan.

Voorbeeld van een problematischere benadering:

Voor één grote investering in het openbaar vervoer werd in de beoordeling van het GEAD-beginsel niet geconcludeerd dat de maatregel een mogelijk negatief effect had op klimaatmitigatie, omdat deze als 100 % klimaatrelevant werd aangemerkt. Het is echter onvermijdelijk dat het project tijdens de bouwfase aanzienlijke broeikasgassen zal uitstoten. Zonder een inhoudelijke beoordeling van het GEAD-beginsel konden de nationale autoriteiten bovendien niet controleren hoe deze zouden worden afgewogen tegen besparingen zodra het project operationeel is.

Bron: ERK, op basis van informatie van de Portugese autoriteiten.

Niet alle klimaatrelevante maatregelen zijn zo groen als gepland

Onze controlecriteria

44 Als klimaatrelevant aangemerkte maatregelen moeten doeltreffend bijdragen tot de groene transitie en een positieve bijdrage aan klimaatactie aantonen, onder meer met betrekking tot de verwezenlijking van de klimaatdoelstellingen van de EU⁴⁴.

⁴³ Speciaal verslag 21/2022, paragrafen 60 en 61.

⁴⁴ Artikel 4 en artikel 19, lid 3, punt e) van en bijlage V, punt 2.5, bij de RRF-verordening.

45 Wij onderzochten de huidige stand van de uitvoering van klimaatgerelateerde maatregelen ten tijde van de controle. We beoordeelden mogelijke discrepanties ten opzichte van de oorspronkelijke opzet van de maatregel in de RRP's.

46 Onze analyse van de geselecteerde maatregelen die zijn aangemerkt als bijdragend aan klimaatactie heeft vragen doen rijzen over of de maatregelen zo groen zijn als gepland. *Kader 5* geeft voorbeelden van discrepanties die het gevolg zijn van maatregelen die niet zo groen zijn als beschreven, die we bij de beoordeling van de uitvoering ervan in alle lidstaten in onze steekproef hebben vastgesteld.

Kader 5

Voorbeelden van klimaatrelevante maatregelen die niet zo groen zijn als beschreven

De milieueffecten zijn niet beoordeeld

In **Griekenland** is een maatregel ingevoerd die bedoeld is voor de bouw van een nieuwe waterkrachtcentrale met pompopslag. Dit type energieopslag heeft het hoogste vermogensbereik en de hoogste levensduur in vergelijking met batterijen en systemen voor de opslag van waterstof, maar is vanuit milieuoogpunt minder duurzaam, aangezien het bijdraagt tot het verlies van biodiversiteit in het waterleven⁴⁵. We stelden vast dat de potentiële schade aan de biodiversiteit niet werd beoordeeld voor de maatregel (paragraaf 41) en dat er geen risicobeperkende stappen werden vastgesteld.

Onjuiste klimaatbijdrage

In **Kroatië** werd een maatregel op het gebied van onderzoek en ontwikkeling aangemerkt als “schoon stadsvervoer” (coëfficiënt van 100 %). Dit is een project dat gericht is op concurrentievermogen en digitalisering. Wij zijn van mening dat “digitalisering van het vervoer, mede gericht op broeikasgasemissies: weg” een geschikter steunverleningsgebied zou zijn geweest, met een coëfficiënt van 40 %. We constateerden dat het project een positief overloopeffect op het klimaat kan hebben omdat het gebruik zal maken van elektrische voertuigen, maar dit volstaat niet om de klimaatcoëfficiënt van 100 % te rechtvaardigen.

In **Portugal** werden architectuurprojecten en renovatiewerkzaamheden voor centra voor civiele bescherming in plattelandsgebieden gefinancierd door middel van een maatregel voor klimaatadaptatie in bossen (coëfficiënt van 100 %). Wij zijn van mening dat deze uitgaven slechts in beperkte mate relevant zijn voor klimaatadaptatie en daarom kan een coëfficiënt van 100 % niet worden gerechtvaardigd.

47 We hebben ook de aan de geselecteerde maatregelen toegewezen bedragen vergeleken met de verwachte resultaten ervan. We troffen twee gevallen aan waarin, op basis van de uitvoeringsstatus ten tijde van de controlebezoeken in de tweede helft van 2023, het streefdoel had kunnen worden bereikt door een fractie van de geraamde kosten uit te geven, aangezien de streefdoelen zeer laag waren vastgesteld (zie [kader 6](#)).

⁴⁵ EPRS, [What if increased energy storage could help fix climate change?](#), 2023.

Kader 6

Voorbeelden van maatregelen waarvoor de begroting te hoog was om de doelstelling te verwezenlijken

In **Slowakije** is er volgens het herziene RRP een maatregel ingevoerd die bedoeld is om 83 MW aan capaciteit voor de opwekking van energie uit hernieuwbare bronnen te moderniseren. In 2022 en 2023 hebben de autoriteiten drie oproepen tot het indienen van voorstellen gedaan voor de modernisering van waterkrachtcentrales of van biogas-/biomethaaninstallaties. Tijdens onze controlewerkzaamheden constateerden we dat acht goedgekeurde aanvragen in het kader van de oproep voor waterkrachtcentrales alleen al 78 MW verbeterde capaciteit konden opleveren, wat overeenkomt met 94 % van de doelstelling. Daarom stellen wij vraagtekens bij de ambitie van de doelstelling. De bedragen die Slowakije voor deze projecten heeft goedgekeurd, komen overeen met 30 % van de geraamde kosten van de maatregel. Met de resterende 70 % van de steun kon daarom slechts 6 % van het streefcijfer worden behaald. Daaruit blijkt dat de maatregel tegen een fractie van de kosten had kunnen worden bereikt omdat het streefcijfer zeer laag was.

In **Portugal** had een maatregel om particuliere gebouwen te renoveren door de energie-efficiëntie ervan te verbeteren een initieel streefcijfer van 1 miljoen m² gerenoveerde oppervlakte. We constateerden dat de gefinancierde projecten dit streefcijfer tien keer overtroffen (10 miljoen m²), met 41 % van de geraamde kosten (123 miljoen EUR van de 300 miljoen EUR). In het REPowerEU-hoofdstuk van Portugal werd deze maatregel aangevuld met nog eens 120 miljoen EUR, waarmee het streefcijfer werd verhoogd tot 7,6 miljoen m² aan gerenoveerde oppervlakte. In het licht van de projecten die het streefcijfer al hadden bereikt, zijn wij van mening dat het streefcijfer voor deze maatregel te laag was voor de toegewezen bedragen.

RRF-verslaggeving over klimaatuitgaven en de groene transitie is losgekoppeld van werkelijke kosten en resultaten

Blinde vlekken bij het vastleggen van de prestaties van de maatregelen voor de groene transitie in het kader van de RRF

Onze
controlecriteria

48 De Commissie moet de prestaties van de groene transitie in het kader van de RRF monitoren en beoordelen⁴⁶.

⁴⁶ Overweging 63 en artikel 29 van de RRF-verordening.

49 Wij onderzochten hoe het RRF-kader de prestaties van de maatregelen op het gebied van de groene transitie monitort. We beoordeelden in hoeverre gemeenschappelijke indicatoren voldoende informatie verschaffen over de maatregelen in onze steekproef en de potentiële bijdrage van maatregelen voor de groene transitie aan de klimaatdoelstellingen van de EU.

50 Binnen het rechtskader van de RRF is er geen vereiste om het effect van de RRF-maatregelen voor de groene transitie op de klimaatdoelstellingen van de EU te beoordelen. In haar richtsnoeren moedigde de Commissie de lidstaten echter aan om in hun RRP's een schatting te maken van het effect van de hervormingen en investeringen op de vermindering van broeikasgasemissies, het aandeel hernieuwbare energie of de energie-efficiëntie. Zij moedigde de lidstaten ook aan om in te schatten in hoeverre de RRP's zouden bijdragen tot de verwezenlijking van de klimaatdoelstellingen voor 2030⁴⁷. Wij constateerden dat geen van de door ons geselecteerde lidstaten dit had gedaan. Zij hadden noch de bijdrage aan de klimaat- en energiedoelstellingen op het niveau van individuele maatregelen, noch op het niveau van de RRP's beoordeeld.

51 Het rechtskader van de RRF bevat echter vier indicatoren om de prestaties ervan ten aanzien van de groene transitie te monitoren (paragraaf 24). Bij onze controlewerkzaamheden keken wij naar de gemeenschappelijke indicatoren voor de maatregelen voor de groene transitie en constateerden we dat deze onvoldoende informatie over prestaties verstrekten. In onze steekproef van 24 maatregelen waren er 14 problematisch:

- o de voor één maatregel gerapporteerde resultaten hebben niet uitsluitend betrekking op RRF-maatregelen (*kader 7* — voorbeeld uit Portugal);
- o zes maatregelen worden niet door gemeenschappelijke indicatoren voor de groene transitie gedekt; van deze indicatoren stelden we vast dat ze slechts een beperkte dekking van de groene transitie bieden (zie paragraaf 24);
- o zeven maatregelen vallen onder gemeenschappelijke indicatoren die geen relevante informatie verschaffen over de vooruitgang die is geboekt bij de verwezenlijking van de doelstellingen van de maatregel (*kader 7* — voorbeelden uit Kroatië en Slowakije).

⁴⁷ SWD(2021) 12 final part 1/2, Guidance to member states' RRP's, blz. 4.

Kader 7

Voorbeelden van maatregelen waarvan de indicatoren ontoereikend zijn om hun klimaatprestaties vast te leggen

In **Portugal** is er een maatregel die bewustmakings- en preventieve acties met betrekking tot bosbranden omvat, die is gekoppeld aan de gemeenschappelijke indicator voor de inwoners die van een dergelijke maatregel profiteren (gemeenschappelijke indicator 4 — [figuur 9](#)). Het verwachte resultaat is dat 30 % van de gehele Portugese bevolking zal profiteren van de maatregel voor aanpassing aan bosbranden. Wij zijn van mening dat deze indicator geen nauwkeurige informatie verschaft over de impact van deze maatregel op het klimaat, aangezien deze verder gaat dan de reikwijdte van de maatregel.

In **Kroatië** is er een maatregel voor het koolstofvrij maken van de energiesector — die voornamelijk betrekking heeft op de vervanging van oude transmissielijnen — die is gekoppeld aan één indicator voor extra geïnstalleerde capaciteit uit hernieuwbare energiebronnen (gemeenschappelijke indicator 2 — [figuur 9](#)). Hoewel de maatregel extra capaciteit mogelijk maakt, zal deze niet per se worden bereikt. Daarom is de indicator niet relevant voor deze maatregel en worden de prestaties ervan op het gebied van klimaat niet bijgehouden.

In **Slowakije** valt een maatregel voor de bouw en renovatie van ziekenhuizen onder de indicator voor besparingen in het jaarlijkse primaire energieverbruik (gemeenschappelijke indicator 1 — [figuur 9](#)). Wij zijn echter van mening dat er geen energiebesparingen zijn die kunnen voortvloeien uit nieuwe gebouwen ([figuur 8](#)). De enige andere indicator voor deze maatregel is afkomstig van de doelstelling, die betrekking heeft op het aantal bedden. Dit volstaat niet om de prestaties en het effect van de maatregel op het klimaat te beoordelen.

52 Gemeenschappelijke indicatoren voor de groene transitie zijn niet ontworpen om uiteindelijk de effecten van de prestaties van individuele maatregelen op het gebied van klimaat- en milieumaatregelen te volgen (paragraaf [24](#)). Tenzij deze als specifiek streefcijfer in de plannen zijn opgenomen, worden de broeikasgasemissiereducties niet in aanmerking genomen, aangezien de gemeenschappelijke indicatoren daar geen betrekking op hebben (paragraaf [35](#)). Evenzo zal de gemeenschappelijke indicator voor extra capaciteit voor hernieuwbare energie geen informatie verschaffen over de vervanging van fossiele brandstoffen door hernieuwbare energiebronnen voor energieproductie. Het is echter niet alleen belangrijk om het relatieve aandeel van energie uit fossiele brandstoffen in de energiemix te verminderen, maar ook om het verbruik van energie uit fossiele brandstoffen in absolute termen te verminderen⁴⁸.

⁴⁸ SEI, Climate Analytics, E3G, IISD, en UNEP, [The Production Gap: Phasing down or phasing up?](#), 2023.

Vanwege de beperkingen van gemeenschappelijke indicatoren concluderen wij dat zij niet kunnen worden gebruikt om te beoordelen in hoeverre klimaatgerelateerde maatregelen van de RRF bijdragen aan klimaatactie.

53 In december 2023 heeft de Commissie een verslag gepubliceerd waarin wordt geprobeerd de potentiële broeikasgasreducties als gevolg van een deel van de RRF-maatregelen te ramen⁴⁹. In het verslag wordt geconcludeerd dat met de tot augustus 2023 verwezenlijkte mijlpalen en streefdoelen (153 van de 1 729) 0,5 % van deze geraamde broeikasgasemissiereducties is bereikt. In het verslag verklaart de Commissie dit lage aandeel door het vroege stadium van de uitvoering van de RRF, alsook door het niet opnemen van mijlpalen en streefdoelen waarvoor het effect op de vermindering van broeikasgasemissies niet kon worden vastgesteld.

Geen verslaglegging over daadwerkelijke uitgaven voor klimaatactie

Onze controlecriteria

54 De verslaglegging over de bijdrage van de RRF aan klimaatactie moet betrouwbaar zijn en gebaseerd zijn op solide aannames. Om relevant te zijn voor belanghebbenden, moet de verslaglegging een nauwkeurig beeld geven van de werkelijke uitgaven voor klimaatactie en de bijdrage aan de klimaatdoelstellingen van de EU⁵⁰.

55 Wij onderzochten hoe de Commissie rapporteert over de klimaatbijdrage van de RRF ten aanzien van het streefcijfer van 37 % en over de toewijzingen in de nationale RRP's (paragraaf 06).

56 Het vereiste om 37 % van de nationale toewijzingen aan klimaatactie te besteden, werd vooraf gecontroleerd in de ontwerp- en goedkeuringsfase van de RRP's (paragraaf 09). Vervolgens meldde de Commissie in haar jaarlijks beheers- en prestatieverslag over de EU-begroting van 2022 dat de RRF een klimaatbijdrage van 203 miljard EUR, ofwel 40 %, had verwezenlijkt⁵¹. Dit was gebaseerd op de geraamde kosten zoals aangegeven door de lidstaten in hun oorspronkelijke RRP's en niet op de werkelijke uitgaven. In februari 2024 steeg de geplande klimaatbijdrage als gevolg van

⁴⁹ Europese Commissie, [NGEU-verslag over de impact van groene obligaties](#), 2023, blz. 17.

⁵⁰ Gebaseerd op International Public Sector Accounting Standards Board, [Recommended practice guideline 3 — Reporting Service Performance Information](#).

⁵¹ Europese Commissie, [Jaarlijks beheers- en prestatieverslag 2022](#), Deel II, blz. 9.

de herzieningen van de RRP's en bedraagt deze volgens de Commissie 275 miljard EUR ofwel 42,5 % (*figuur 5*).

57 De Commissie monitort het werkelijke aandeel en de werkelijke bedragen van de bijdrage van de RRP's aan het klimaat niet, aangezien de *RRF-verordening* de Commissie niet verplicht om te rapporteren over de werkelijke klimaatuitgaven die bijdragen aan het streefcijfer van 37 %, maar over de geraamde kosten (paragraaf *56*). In het kader van hun RRF-financierings- of leningsovereenkomsten met de Commissie zijn de lidstaten verplicht de totale cumulatieve uitgaven op te geven die bijdragen aan de klimaatdoelstellingen⁵². Volgens de overeenkomsten wordt met deze informatie geen rekening gehouden bij de RRF-betalingen. Wij zijn van mening dat de Commissie er echter gebruik van kan maken om de werkelijke klimaatuitgaven te monitoren. Dit is echter niet het geval.

58 De werkelijke kosten voor een RRF-maatregel, ongeacht de klimaatbijdrage ervan, kunnen aanzienlijk verschillen van de kosten die werden geraamd toen de RRP's werden goedgekeurd, en kunnen een impact hebben op het aandeel van de klimaatbijdrage. Zoals de Commissie heeft bevestigd, moeten betalingen worden verricht, zelfs als de werkelijke kosten van de onderliggende maatregel lager (of hoger) zijn dan oorspronkelijk geraamd (paragraaf *47* en *kader 6*), op voorwaarde dat de mijlpalen en streefdoelen worden gehaald. Ongeacht de verschillen zal het volledige bedrag dat oorspronkelijk als de kosten van deze maatregel was gepland, nog steeds volledig meetellen voor de streefcijfers van de RRP's voor het klimaat. Wij zijn daarom van mening dat er een risico bestaat dat de gerapporteerde informatie de werkelijke klimaatbijdrage van een RRP niet weerspiegelt, wat gevolgen heeft voor de verantwoordingsplicht met betrekking tot het streefcijfer van 37 %.

⁵² Artikel 7 van de financieringsovereenkomst tussen de Commissie en de lidstaten.

59 Daarnaast bestaat het risico dat de vertraagde uitvoering van klimaatgerelateerde projecten en de trage absorptie gevolgen zullen hebben voor de verwezenlijking van de volledige klimaatbijdrage van 275 miljard EUR (paragraaf 56). Projecten lopen vertraging op, bijvoorbeeld als gevolg van vertragingen bij openbare aanbestedingsprocedures of vertragingen bij het verkrijgen van exploitatievergunningen. Uit onze werkzaamheden bleek ook dat nationale autoriteiten de tijd onderschatten die nodig is om maatregelen uit te voeren. Bij andere maatregelen is de vraag lager dan verwacht, wat van invloed is op de absorptie van middelen (*kader 8*). De werkelijke klimaatbijdrage uit de RRP's zal kleiner zijn dan oorspronkelijk berekend als de desbetreffende maatregelen niet of slechts gedeeltelijk binnen de vervaldatum van de RRF worden voltooid.

Kader 8

Voorbeelden van maatregelen met uitdagingen die van invloed kunnen zijn op klimaatrapportage

Geen van de inschrijvers is geïnteresseerd in de maatregel

In **Slowakije** loopt de openbare aanbestedingsprocedure voor de bouw van een nieuw ziekenhuis dat medio 2026 moet worden voltooid, nog steeds. De oorspronkelijke oproep tot inschrijving trok geen inschrijvers aan, aangezien geen enkele contractant zich wilde verbinden tot de krappe termijnen, zoals bevestigd door de Slowaakse autoriteiten. Volgens het Slowaakse RRP is dit een van de belangrijkste investeringen die bijdragen tot de groene transitie.

Vertragingen bij de uitvoering

Projecten voor de productie van waterstof moeten een langdurig proces doorlopen om een exploitatievergunning te verkrijgen. Vertragingen bij het verkrijgen van vergunningen en verstoringen in de toeleveringsketen hebben ook de uitvoering vertraagd. In **Portugal** had ten tijde van ons bezoek (juli 2023) slechts één van de 23 goedgekeurde projecten een voorschot ontvangen om met de werkzaamheden te beginnen.

Weinig interesse in de maatregel

In **Griekenland** had een maatregel voor elektromobiliteit ter financiering van oplaadpunten in januari 2024 slechts 171 aanvragen ontvangen. Dit komt overeen met 2,7 % van de uiteindelijke doelstelling, waaruit blijkt dat de eindontvangers weinig interesse hebben om aan de actie deel te nemen. Evenzo wordt slechts 6 % van het geplande aantal taxi's vervangen door elektrische voertuigen. Om het geringe gebruik aan te pakken, hebben de nationale autoriteiten de steun voor het vervangen van de oude taxi's verhoogd en de aanvraagtermijn voor begunstigden verlengd.

Geen verband tussen uitgaven en verslaglegging over de groene transitie

Onze controlecriteria

60 De verslaglegging over de groene transitie moet betrouwbaar zijn en moet gebaseerd zijn op solide aannames. In de gepubliceerde informatie moet duidelijk worden aangegeven welke methode is gebruikt om deze samen te stellen⁵³.

⁵³ Gebaseerd op International Public Sector Accounting Standards Board, [Recommended practice guideline 3 — Reporting Service Performance Information](#).

61 Wij onderzochten de door de Commissie gebruikte methode voor verslaglegging over de vooruitgang ten aanzien van de pijler groene transitie. We beoordeelden ook de betrouwbaarheid van de op het [RRF-scorebord](#) gepubliceerde informatie over de groene transitie.

62 De Commissie past een methode toe om te rapporteren over de groene transitie die verschilt van de methode die wordt gebruikt om de klimaatbijdrage van 37 % te berekenen. Voor de groene transitie krijgt de aan elke maatregel toegewezen primaire of secundaire pijler dezelfde weging toegekend: de methode maakt geen onderscheid naargelang de geraamde bijdrage aan de klimaat- en milieudoelstelling aanzienlijk (100 %) of matig (40 %) is. Wanneer een maatregel wordt toegewezen aan de groene transitie in het kader van zowel de primaire als de secundaire pijler, tellen de mijlpalen en streefdoelen ervan tweemaal mee voor de groene transitie. De Commissie schat dat dergelijke gevallen goed waren voor ongeveer 1,8 % van de submaatregelen in de oorspronkelijke 27 RRP's.

63 Een ander verschil tussen de twee methoden is dat de bijdrage aan het streefcijfer van 37 % alleen vooraf wordt berekend (paragraaf [56](#)). In plaats daarvan is de verslaglegging over de groene transitie bedoeld om de vooruitgang te volgen. Verder bevat de RRF-verordening een verplichting om te rapporteren over uitgaven per pijler⁵⁴ ([figuur 3](#)). De Commissie is van mening dat aan deze bepaling wordt voldaan door te rapporteren over uitbetalingen aan de lidstaten op basis van de bevredigende verwezenlijking van mijlpalen en streefdoelen (paragraaf [03](#)). Wij zijn van mening dat in de [RRF-verordening](#) niet duidelijk wordt gespecificeerd of de verslaglegging betrekking moet hebben op werkelijke uitgaven in plaats van op geraamde uitgaven; de Commissie rapporteert alleen geraamde uitgaven⁵⁵.

64 Om verslag uit te brengen over de voortgang van de uitbetalingen per pijler berekent de Commissie de eenheidswaarde van een mijlpaal of streefdoel. Dit aantal wordt verkregen door de totale RRF-toewijzing voor een lidstaat te delen door zijn totale aantal mijlpalen en streefdoelen⁵⁶. Mijlpalen en streefdoelen worden niet rechtstreeks toegewezen aan de pijlers. Om vast te stellen welke relevant zijn voor de groene transitie, controleert de Commissie de primaire en de secundaire pijlers van de onderliggende maatregelen (paragraaf [05](#)). Mijlpalen en streefdoelen worden geacht

⁵⁴ Artikel 29, lid 3, van de [RRF-verordening](#).

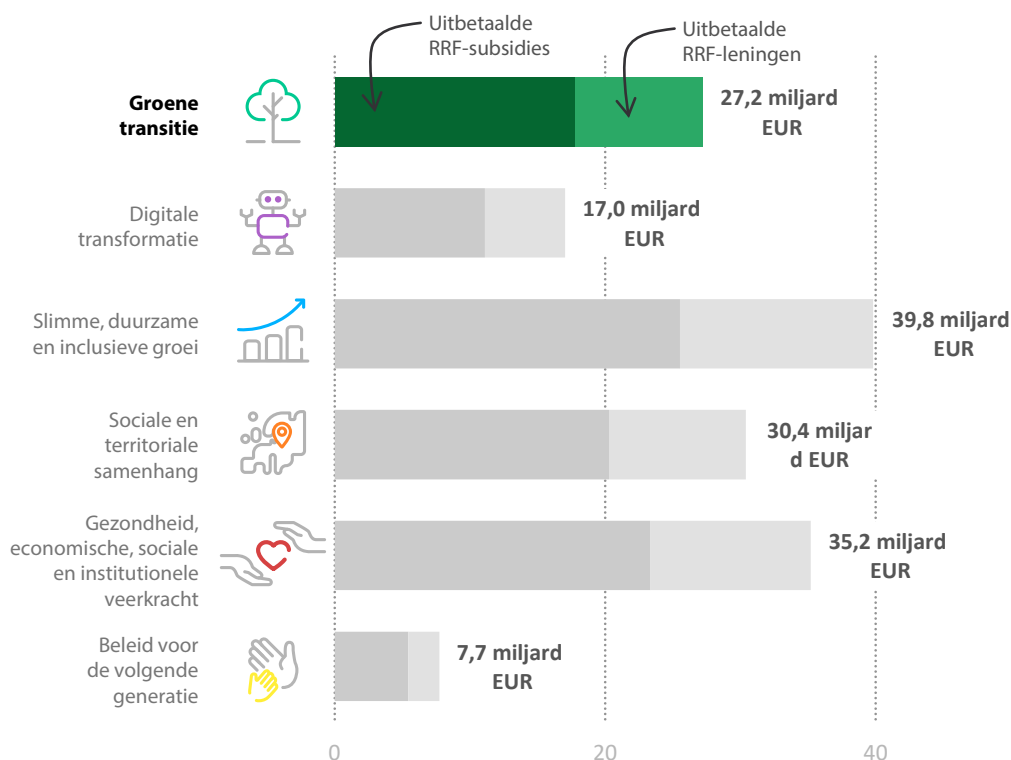
⁵⁵ [Speciaal verslag 26/2023](#), paragraaf VII.

⁵⁶ [Speciaal verslag 26/2023](#), paragraaf 78.

bij te dragen aan de pijler groene transitie zolang ten minste één van de submaatregelen ervan daarmee verband houdt.

65 Op het **RRF-scorebord** (paragraaf **05**) wordt informatie verschaft over de uitbetalingen van de Commissie per pijler en over de bereikte mijlpalen en streefdoelen. In februari 2024 hadden de lidstaten 103 miljard EUR aan subsidies en 54 miljard EUR aan leningen ontvangen (bovenop de 13 % aan voorfinanciering die goed was voor ongeveer 68 miljard EUR). De uitbetalingen in verband met de pijler groene transitie maken 17 % (27,2 miljard EUR) uit van alle uitbetalingen tot dusver (**figuur 13**). Aangezien klimaatrelevante maatregelen alleen al moeten bijdragen tot 42,5 % van het aan de RRF toegewezen bedrag (paragraaf **09**), en aangezien de groene transitie 34 aanvullende milieumaatregelen moet omvatten die niet in het kader van de tracerings van klimaatuitgaven zijn opgenomen, is dit bedrag nog steeds vrij laag.

Figuur 13 — Uitgaven per pijler, zoals weergegeven op het RRF-scorebord (in miljard EUR)

Bron: het **RRF-scorebord** per februari 2024.

66 Met de benadering die wordt gebruikt om verslag uit te brengen kunnen de bedragen die worden gerapporteerd als uitbetaald voor de groene transitie, worden onder- of overschat, aangezien de eenheidswaarde van mijlpalen en streefdoelen noch

de werkelijke, noch de geraamde kosten van de maatregelen weerspiegelen. Zo zijn streefcijfers met betrekking tot het gerenoveerde gebied onderdeel van een maatregel inzake energie-efficiëntie in gebouwen in Portugal. Op basis van de eenheidswaarde wordt de renovatie van 45 000 m² op dezelfde wijze meegeteld voor de groene transitie als de renovatie van 315 000 m².

67 In ons vorige verslag over het prestatie-monitoringkader van de RRF werd het gebrek aan gegevens over werkelijke uitgaven beschouwd als een beperking van de beoordeling van het efficiënte gebruik van RRF-middelen en de prestaties van de RRF op het niveau van de pijlers ervan. In het verslag werd de Commissie⁵⁷ dan ook aanbevolen verslag uit te brengen over de werkelijke uitgaven, wat door de Commissie werd afgewezen.

68 De verslaglegging over de groene transitie wordt verder beïnvloed door het feit dat de meeste vroege mijlpalen en streefdoelen verband houden met de allereerste uitvoeringsstappen (zoals de goedkeuring van een oproep tot het indienen van projecten). Dit betekent dat vroegtijdige betalingen aan de lidstaten niet noodzakelijk verband houden met werkelijke projecten, bijvoorbeeld als de mijlpalen en streefdoelen ervan gekoppeld zijn aan hervormingen of voorbereidende fasen om een maatregel in te voeren. Voor projecten die niet zijn voltooid of voor maatregelen die de laatste mijlpaal of het laatste streefdoel niet hebben verwezenlijkt, kan de Commissie de al uitbetaalde middelen niet terugvorderen, aangezien de [RRF-verordening](#) niet in deze mogelijkheid voorziet. Aangezien het scorebord de bedragen weergeeft die aan de lidstaten zijn uitbetaald, zou de Commissie de gerapporteerde bedragen in dergelijke gevallen niet herzien.

69 Over het algemeen constateerden wij dat de verslaglegging over de groene transitie die op het [RRF-scorebord](#) wordt gepresenteerd, verwarrend is. Er worden noch geraamde bedragen, noch werkelijke kosten van de maatregelen voor de groene transitie in aanmerking genomen, aangezien de verslaglegging gebaseerd is op eenheidswaarden (paragraaf [66](#)). Het [RRF-scorebord](#) biedt gebruikers dan ook geen volledige en betrouwbare informatie over de daadwerkelijk aan de groene transitie bestede bedragen.

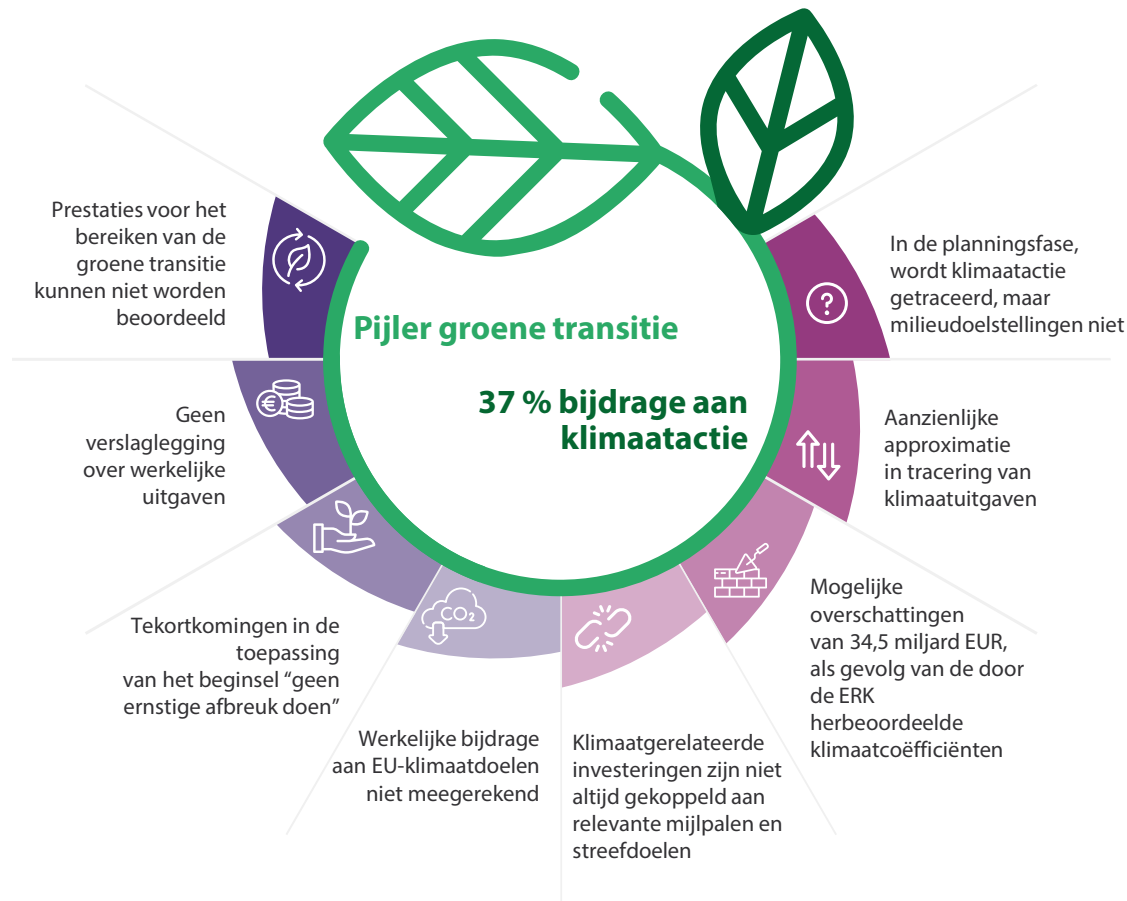
⁵⁷ Speciaal verslag 26/2023, paragraaf 87 en aanbeveling 4b.

Conclusies en aanbevelingen

70 Een van de doelstellingen van de herstel- en veerkrachtfaciliteit is bij te dragen tot de groene transitie en de klimaatdoelstellingen van de EU. De lidstaten moeten met name ten minste 37 % van de geplande middelen besteden aan klimaatgerelateerde acties (paragrafen [01-09](#)).

71 Het doel van onze controle was te beoordelen of het ontwerp en de uitvoering van de RRF en de nationale herstel- en veerkrachtplannen doeltreffend bijdragen tot de groene transitie. De RRF bood een stimulans om te investeren in klimaatacties en de groene transitie. In de opzet van de faciliteit troffen wij echter tekortkomingen aan die we bij de beoordeling van de uitvoering ervan hebben bevestigd. Wij concluderen dat de tekortkomingen die in [figuur 14](#) worden samengevat en hieronder worden toegelicht de verwezenlijking van de doelstellingen ten aanzien van de groene transitie in twijfel trekken.

Figuur 14 — Tekortkomingen bij het ontwerp en de uitvoering van de RRF ten aanzien van de groene transitie

Bron: ERK.

72 Uit onze analyse blijkt dat, hoewel klimaatactie wordt getraceerd en meetelt voor het streefcijfer van 37 %, het toepassingsgebied ervan beperkter is dan de groene transitie, die naast de klimaatdoelstellingen ook doelstellingen op het gebied van biodiversiteit en het milieu omvat. De methode die wordt gebruikt om klimaatactie te traceren, is gebaseerd op drie klimaatcoëfficiënten (0 %, 40 % en 100 %) die verband houden met de verwachte bijdrage van maatregelen aan de klimaatdoelstellingen, zoals bepaald in de [RRF-verordening](#). Er werd vaak één klimaatcoëfficiënt toegepast op maatregelen die een breed scala aan acties omvatten, die niet allemaal verband hielden met het klimaat, en de onderliggende kosten ervan. Om de klimaatbijdrage beter te ramen introduceerde de Commissie het concept van submaatregelen. In de praktijk werd de klimaatbijdrage van de maatregelen niet altijd verfijnd, wat resulteerde in een aanzienlijke approximatie, die op haar beurt leidde tot mogelijke overschattingen, met name voor complexe maatregelen met elementen die verschillende klimaatbijdragen zouden moeten hebben (paragrafen [15-22](#)).

73 Uit onze werkzaamheden blijkt ook dat sommige klimaatcoëfficiënten die in de [RRF-verordening](#) zijn vastgesteld (spoorwegen, elektriciteitsnetten en nieuwe gebouwen) de verwachte bijdrage aan de klimaatdoelstellingen van de EU niet weerspiegelen, bijvoorbeeld doordat deze geen rekening houden met de broeikasgasemissies van de bouwfase van de investeringen, wat in werkelijkheid tot een lagere klimaatbijdrage leidt. Door voor deze drie categorieën conservatievere klimaatcoëfficiënten te gebruiken dan die welke in de verordening zijn vastgelegd, hebben we berekend dat de klimaatbijdrage van de RRF waarschijnlijk 34,5 miljard EUR te hoog is ingeschat. Bovendien maakt het prestatiekader het niet mogelijk om het effect van alle maatregelen ter ondersteuning van de groene transitie te volgen en heeft het geen betrekking op belangrijke aspecten, zoals de broeikasgasemissiereducties of de bijdrage aan de milieudoelstellingen (paragrafen [23](#) en [24](#)).

Aanbeveling 1 — Zorg voor een betere raming van de klimaatuitgaven in het kader van toekomstige financieringsinstrumenten

De Commissie moet ervoor zorgen dat klimaatgerelateerde maatregelen, interventies en acties worden uitgesplitst tot een niveau waarop ze kunnen worden gekoppeld aan de passende en gerechtvaardigde klimaatbijdrage. Dit zou resulteren in een meer gedetailleerde en nauwkeurigere beoordeling van de klimaatuitgaven.

Streefdatum voor de uitvoering: bij het voorstellen van eventuele instrumenten die de tracering van klimaatuitgaven vereisen

Aanbeveling 2 — Zorg voor een adequaat ontwerp van toekomstige instrumenten ter ondersteuning van de klimaat- en milieudoelstellingen

De Commissie moet:

- a) beoordelen hoe financieringsinstrumenten voor de verwezenlijking van de klimaatdoelstellingen van de EU informatie zouden verschaffen over hun daadwerkelijke bijdrage aan die verwezenlijking;
- b) in haar kader voor prestatie monitoring en evaluatie de investeringen opnemen die relevant zijn voor klimaat- en milieudoelstellingen.

Streefdatum voor de uitvoering: bij het voorstellen van eventuele instrumenten met klimaat- en milieudoelstellingen

74 Wij constateerden dat de opname van maatregelen ter ondersteuning van de groene transitie in de nationale herstel- en veerkrachtplannen werd beïnvloed door het beperkte tijdsbestek van de faciliteit, en dat het onduidelijk was in welke mate de nationale plannen bijdragen tot de klimaatactie. Sommige maatregelen werden toegewezen aan steunverleningsgebieden die de aard van de maatregel niet weerspiegelden, wat resulteerde in hogere klimaatbijdragen, of ze waren niet relevant voor het klimaat, zoals submaatregelen voor administratieve kosten. We stelden ook vast dat sommige klimaatgerelateerde investeringen niet voldoende verband hielden met klimaatrelevante of daadkrachtige mijlpalen en streefdoelen (paragrafen [25-35](#)).

75 Wij troffen ook inconsistenties aan in de toepassing van het GEAD-beginsel, aangezien de lidstaten bij de toepassing van de vereenvoudigde benadering niet altijd verplicht waren de noodzaak van risicobeperkende maatregelen in verband met hun investeringen te beoordelen. We stelden gevallen vast waarin de lidstaten projecten financierden die niet overeenkwamen met de beschrijving van een maatregel, met gevolgen voor de doeltreffendheid en het niveau van de klimaatbijdrage (paragrafen [36-47](#)).

Aanbeveling 3 — Verbeter de prestaties van maatregelen voor de groene transitie

De Commissie moet:

- a) maatregelen nemen om inconsistenties in de toepassing van het GEAD-beginsel door de lidstaten aan te pakken wanneer zij de vereenvoudigde benadering gebruiken.

Streefdatum voor de uitvoering: juni 2025

- b) Als maatregelen in verband met de groene transitie worden herzien, zorg er dan voor dat mijlpalen en streefdoelen de voortgang van de maatregelen volgen tot aan de voltooiing van de groene transitie, zodat kan worden beoordeeld of de maatregelen hun klimaat- en milieudoelstellingen hebben gehaald.

Streefdatum voor de uitvoering: december 2025

76 De Commissie beschikt niet over voldoende informatie om de prestaties van de maatregelen die bijdragen tot de groene transitie te evalueren, vanwege de beperkingen in het monitoringkader. De Commissie doet alleen verslag over vooraf toegewezen klimaatgerelateerde bedragen. In de gepresenteerde informatie wordt daarom geen rekening gehouden met het niveau van de werkelijke uitgaven, dat wordt beïnvloed door verschillende factoren, zoals vertragingen en een trage absorptie. Deze factoren kunnen leiden tot een over- of onderschatting van de klimaatbijdrage. Tegelijkertijd brengen de lidstaten verslag uit over de uitbetaalde klimaatuitgaven, maar deze informatie wordt door de Commissie niet gebruikt om verslag uit te brengen over het kwantitatieve streefdoel van 37 %. Daarom kan de Commissie geen volledige verantwoordingsplicht waarborgen (paragrafen [48-59](#)).

77 Op het scorebord voor herstel en veerkracht worden de betalingen van de Commissie aan de lidstaten getraceerd. Volgens de beginselen van de RRF zijn deze betalingen niet gekoppeld aan de onderliggende kosten van een maatregel en komen zij bijgevolg niet overeen met het niveau van de werkelijke klimaatgerelateerde uitgaven. Bovendien weerspiegelen de bereikte mijlpalen en streefdoelen niet noodzakelijkerwijs de ambitie van de overeenkomstige maatregel om bij te dragen tot de groene transitie. Dit maakt de verslaglegging over de groene transitie onbetrouwbaar voor het rapporteren over werkelijke uitgaven (paragrafen [60-69](#)).

Aanbeveling 4 — Verbeter de verslaglegging over klimaatuitgaven in het kader van de herstel- en veerkrachtfaciliteit

De Commissie moet de informatie die de lidstaten al hebben verstrekt over de werkelijke kosten van klimaatgerelateerde maatregelen verzamelen en publiceren, deze vergelijken met de geraamde kosten in de nationale plannen en de werkelijke klimaatbijdrage aan het streefcijfer van 37 % opnieuw berekenen.

Streefdatum voor de uitvoering: december 2026

Opmerking: In ons [Speciaal verslag 26/2023](#) stemde de Commissie niet in met onze aanbeveling dat zij verslag zou moeten uitbrengen over de werkelijke door de RRF gefinancierde uitgaven in het kader van de zes pijlers, als basis voor de beoordeling van het doelmatige gebruik van middelen.

Dit verslag werd door de Rekenkamer te Luxemburg vastgesteld op haar vergadering van 4 juli 2024.

Voor de Rekenkamer

Tony Murphy
President

Bijlage — Onze selectie van maatregelen

Betrokken gebied/ lidstaat	Griekenland	Kroatië	Portugal	Slowakije
Hernieuwbare energiebronnen en de energiesector	EL-C[1,1]-I[16926] Ondersteuning van de installatie van opslagsystemen om het gebruik van hernieuwbare energie te vergroten	HR-C[C12]-I[R1-I1] Revitalisering, opbouw en digitalisering van het energiesysteem en ondersteunende infrastructuur om de energiesector koolstofvrij te maken	PT-C[C14]-I[i01] Hernieuwbare waterstof en andere gassen	SK-C[C1]-I[I2] Modernisering van de bestaande hernieuwbare energiebronnen (repowering)
Energie-efficiëntie	EL-C[1,2]-I[16872] Energierenovatie van woongebouwen	HR-C[C61]-I[R1-I1] Energierenovatie van gebouwen	PT-C[C13]-I[i01] Energie-efficiëntie van woongebouwen	SK-C[C2]-I[I1] Energie-efficiëntie van gezinswoningen
Duurzame mobiliteit	EL-C[1,3]-I[16924] Elektromobiliteit — oplaadpunten, elektrische bussen, elektrische taxi's	HR-C[C14]-I[R5-I2] Onderzoek, ontwikkeling en productie van nieuwe mobiliteitsvoertuigen en ondersteunende infrastructuur	PT-C[C15]-I[i01] Uitbreiding van het metronet	SK-C[C3]-I[I1] Ontwikkeling van koolstofarme vervoersinfrastructuur
Koolstofvrij maken van de industrie	EL-C[4,7]-I[16980] RRF-leningfaciliteit	HR-C[C111]-I[R4-I2] Financieel instrument voor micro-, kleine en middelgrote ondernemingen	PT-C[C11]-I[i01] Koolstofvrij maken van de industrie	SK-C[C4]-I[I1] Werking van de regeling voor het koolstofvrij maken van de industrie
Duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen	EL-C[1,4]-I[16849] Nationaal herbebossingsplan en vlaggenschipinvestering in Parnitha	HR-C[C15]-I[R1-I1] Bouw en uitrusting van logistieke en distributiecentra voor groenten en fruit	PT-C[C08]-I[i05] Bosprogramma	SK-C[C5]-I[I1] Aanpassing van regio's aan de klimaatverandering

Betrokken gebied/ lidstaat	Griekenland	Kroatië	Portugal	Slowakije
Andere sectoren	EL-C[4,6]-I[16634] Nieuwe industrieterreinen	HR-C[C13]-I[R1-I2] Programma voor de ontwikkeling van de openbare watervoorziening	PT-C[C12]-I[i01] Bio-economie	SK-C[C11]-I[I2] Nieuw ziekenhuisnetwerk — bouw, wederopbouw en uitrusting

Afkortingen

GEAD: geen ernstige afbreuk doen

MW: megawatt

NGEU: NextGenerationEU

RRF: herstel- en veerkrachtfaciliteit (Recovery and Resilience Facility)

RRP: herstel- en veerkrachtplan (Recovery and Resilience Plan)

Woordenlijst

Absorptie: de mate waarin de lidstaten RRF-financiering van de Commissie hebben ontvangen voor de bevredigende verwezenlijking van mijlpalen en streefdoelen.

Geen ernstige afbreuk doen: beginsel dat investeringsmaatregelen geen grote nadelige gevolgen voor het milieu of de samenleving mogen hebben.

Gemeenschappelijke indicator: meetbare variabele die informatie verschaft over de voortgang van de uitvoering van de herstel- en veerkrachtplannen in de richting van gemeenschappelijke doelstellingen en de algemene prestaties van de RRF.

Herstel- en veerkrachtfaciliteit: mechanisme voor financiële steun van de EU om de economische en sociale gevolgen van de COVID-19-pandemie te temperen en het herstel te stimuleren, en om de uitdagingen van een groenere en meer digitale toekomst het hoofd te bieden.

Herstel- en veerkrachtplan: document met de voorgenomen hervormingen en investeringen van de lidstaat in het kader van de herstel- en veerkrachtfaciliteit.

Hervorming: in de context van de herstel- en veerkrachtfaciliteit: een verandering die leidt tot een aanzienlijke, blijvende verbetering van de werking van een markt, een beleid of institutionele of administratieve structuren, of tot aanzienlijke vooruitgang ten aanzien van beleidsdoelstellingen zoals groei en banen, veerkracht en de groene en de digitale transitie.

Investering: uitgaven voor een activiteit, project of andere actie binnen het toepassingsgebied van de RRF-verordening die naar verwachting gunstige resultaten zullen opleveren voor de samenleving, de economie of het milieu.

Klimaatactie: actie om klimaatverandering en de effecten ervan te bestrijden.

Klimaatadaptatie: het verminderen van de kwetsbaarheid van landen en gemeenschappen voor klimaatverandering door ervoor te zorgen dat zij de gevolgen ervan beter kunnen opvangen.

Klimaatbijdrage: raming van de RRF-uitgaven van een lidstaat aan klimaatactie.

Klimaatcoëfficiënt: weging die wordt toegekend aan EU-uitgaven voor projecten, maatregelen of acties om weer te geven in welke mate daarin rekening is gehouden met klimaatoverwegingen.

Mijlpaal: kwalitatieve maatstaf voor de vooruitgang van een lidstaat op weg naar de voltooiing van een hervorming of investering in zijn herstel- en veerkrachtplan.

Mitigatie van de klimaatverandering: het verminderen of beperken van de uitstoot van broeikasgassen vanwege het effect ervan op het klimaat.

Monitoring: systematisch observeren en controleren, gedeeltelijk aan de hand van indicatoren, of er vooruitgang wordt geboekt in het verwezenlijken van een doelstelling.

NextGenerationEU: financieringspakket om de EU-lidstaten te helpen herstellen van de economische en sociale gevolgen van de COVID-19-pandemie.

Pijler: term die wordt gebruikt voor elk van de zes beleidsterreinen waaruit de RRF bestaat: i) groene transitie; ii) digitale transformatie; iii) economische cohesie, productiviteit en concurrentievermogen; iv) sociale en territoriale cohesie; v) gezondheid en economische, sociale en institutionele veerkracht; vi) beleid voor de volgende generatie.

Prestatie: maatstaf die aangeeft in hoeverre de doelstellingen van door de EU gefinancierde acties, projecten of programma's zijn verwezenlijkt en of dit op kosteneffectieve wijze is gebeurd.

REPowerEU: EU-initiatief om een einde te maken aan de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen, de energievoorziening te diversifiëren en de transitie naar schone energie te versnellen.

Scorebord voor herstel en veerkracht: website van de Commissie over de voortgang van de uitvoering van de herstel- en veerkrachtplannen van de lidstaten.

Steunverleningsgebied: categorie activiteiten die worden gefinancierd uit de RRF, het Europees Fonds voor regionale ontwikkeling, het Cohesiefonds of het Europees Sociaal Fonds.

Streefdoel: kwantitatieve maatstaf voor de vooruitgang van een lidstaat op weg naar de voltooiing van een specifieke hervorming of investering in zijn herstel- en veerkrachtplan.

Tracering van klimaatuitgaven: monitoring van vooruitgang bij het behalen van de streefdoelen van uitgaven voor klimaatactie.

Antwoorden van de Commissie

<https://www.eca.europa.eu/nl/publications/sr-2024-14>

Tijdschema

<https://www.eca.europa.eu/nl/publications/sr-2024-14>

Controleteam

In de speciale verslagen van de ERK worden de resultaten van haar controles van EU-beleid en -programma's of beheerskwesties met betrekking tot specifieke begrotingsterreinen uiteengezet. Bij haar selectie en opzet van deze controletaken zorgt de ERK ervoor dat deze een maximale impact hebben door rekening te houden met de risico's voor de prestaties of de naleving, de omvang van de betrokken inkomsten of uitgaven, de verwachte ontwikkelingen en de politieke en publieke belangstelling.

Deze doelmatigheidscontrole werd verricht door controlekamer I “Duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen”, die onder leiding staat van ERK-lid Joëlle Elvinger. De controle werd geleid door ERK-lid Joëlle Elvinger, ondersteund door Ildikó Preiss, kabinetschef en Paolo Pesce, kabinetsattaché; Ramona Bortnowschi, hoofdmanager; Antonella Stasia, taakleider; Marika Meisenzahl en Asimina Petri, adjunct-taakleiders; Monika Dedicova en Zvonimir Novoselić, auditors; Laura Mcmillan, Jerónimo Montenegro, Marin Pažanin, Jennifer Schofield, Hana Vendlekova en Aikaterini Vraila verleenden taalkundige ondersteuning.

Van links naar rechts: Ildikó Preiss, Zvonimir Novoselić, Joëlle Elvinger, Jerónimo Montenegro, Antonella Stasia, Paolo Pesce, Ramona Bortnowschi, Monika Dedicova, Asimina Petri, Marika Meisenzahl, Aikaterini Vraila en Marin Pažanin.

AUTEURSRECHT

© Europese Unie, 2024

Het beleid van de Europese Rekenkamer (ERK) inzake hergebruik is uiteengezet in [Besluit nr. 6-2019 van de ERK](#) over het opendatabeleid en het hergebruik van documenten.

Tenzij anders aangegeven (bijv. in afzonderlijke auteursrechtelijke mededelingen), wordt voor inhoud van de ERK die eigendom is van de EU een licentie verleend in het kader van de [Creative Commons Attribution 4.0 International \(CC BY 4.0\)-licentie](#). Als algemene regel geldt derhalve dat hergebruik is toegestaan mits de bron correct wordt vermeld en eventuele wijzigingen worden aangegeven. De hergebruiker van ERK-inhoud mag de oorspronkelijke betekenis of boodschap niet wijzigen. De ERK is niet aansprakelijk voor mogelijke gevolgen van hergebruik.

Aanvullende toestemming moet worden verkregen indien specifieke inhoud personen herkenbaar in beeld brengt, bijvoorbeeld op foto's van personeelsleden van de ERK, of werken van derden bevat.

Indien dergelijke toestemming wordt verkregen, wordt de bovengenoemde algemene toestemming opgeheven en zullen beperkingen van het gebruik daarin duidelijk worden aangegeven.

Wilt u inhoud gebruiken of reproduceren die geen eigendom van de EU is, dan dient u de auteursrechthebbende mogelijk rechtstreeks om toestemming te vragen.

Figuren 2, 3, 8, 9, 10 en 14; kaders 2, 3, 5, 6, 7 en 8; tabel 1 — iconen: Deze figuren zijn ontworpen met behulp van [Flaticon.com](#). © Freepik Company S.L. Alle rechten voorbehouden. Figuur 2 — icoon: Europese Commissie. Figuur 13 — © Europese Unie.

Software of documenten waarop industriële-eigendomsrechten rusten, zoals octrooien, handelsmerken, geregistreerde ontwerpen, logo's en namen, zijn uitgesloten van het beleid van de ERK inzake hergebruik.

De groep institutionele websites van de Europese Unie met de domeinnaam "europa.eu" bevat links naar sites van derden. Aangezien de ERK geen controle heeft over deze sites, wordt u aangeraden kennis te nemen van hun privacy- en auteursrechtbeleid.

Gebruik van het ERK-logo

Het logo van de ERK mag niet worden gebruikt zonder voorafgaande toestemming van de ERK.

HTML	ISBN 978-92-849-2558-2	ISSN 1831-0915	doi:10.2865/288307	QJ-AB-24-014-NL-Q
PDF	ISBN 978-92-849-2611-4	ISSN 1831-0915	doi:10.2865/288589	QJ-AB-24-014-NL-N

De herstel- en veerkrachtfaciliteit (Recovery and Resilience Facility — RRF) bood de lidstaten een stimulans om te investeren in de groene transitie. Zij waren van plan om ongeveer 275 miljard EUR uit te geven aan klimaatactie als onderdeel van de pijler groene transitie. Onze analyse bracht echter tekortkomingen aan het licht in het ontwerp van de faciliteit en de uitvoering van RRF-maatregelen voor de groene transitie. Dit leidde tot mogelijke overschatting van de bedragen die aan klimaatactie werden toegewezen, discrepanties tussen planning en praktijk en een beperkte indicatie van de werkelijke bijdrage van de maatregelen aan de groene transitie. Er is geen wettelijke vereiste om de bijdrage van de faciliteit aan de klimaatdoelstellingen van de EU te beoordelen, noch om verslag uit te brengen over de daadwerkelijke uitgaven, met als gevolg een beperkte relevantie voor belanghebbenden. Wij doen verschillende aanbevelingen om de opzet en doeltreffendheid te verbeteren van EU-fondsen die relevant zijn voor de groene transitie.

Speciaal verslag van de ERK, uitgebracht krachtens artikel 287, lid 4, tweede alinea, VWEU.

EUROPESE
REKENKAMER

Bureau voor publicaties
van de Europese Unie

EUROPESE REKENKAMER
12, rue Alcide De Gasperi
1615 Luxembourg
LUXEMBURG

Tel. +352 4398-1

Inlichtingen: eca.europa.eu/nl/contact
Website: eca.europa.eu
Twitter: @EUAuditors